

OSMANLI TOPLUMUNDA NÂMZEDİN (NİŞANIN) BOZULMASI VE SONUÇLARI: KONYA ÖRNEĞİ (18. Yüzyılın İlk Çeyreğine Âit Konya Şer'îye Sicillerine Göre)

İzzet SAK*

ÖZET

Osmanlı toplumunda nişan, tarafları evliliğe hazırlayan bir süreçtir. Kız ve erkek tarafı bu süreci birbirilerini tanımakla geçirirler. Ancak bazen bu süreç, evlilik gerçekleşmeden tarafların ayrılması ile sonuçlanabilir. İslâm hukûku, nişan hakkında bir düzenleme yapmamış olmasına rağmen, nişanın bozulması bazı hukûkî sonuçlar doğurur. Osmanlı Devleti'nde İslâm hukûkunun koymuş olduğu hükümler uygulanmıştır. Osmanlı toplumunda ve bu arada Konya halkı arasındaki nişan ile ilgili tartışmaların ve nişanın bozulmasından sonra taraflar arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkların mahkemelere taşındığı görülmektedir. Mahkemelere intikâl eden nişandan ayrılma ile ilgili kayıtlara göre, nişan, hem kız tarafından, hem de erkek tarafından bozulabilmektedir. Genellikle küçük yaşta ana-babaları tarafından nişanlanan kızlar, erişkin çağa gelince, nişanlıları ile evlenmek istemiyorlardı. Erkekler ise evlenmek için gerekli maddî gücü bulamadıkları için nişanlılarından ayrılmaktaydılar. Nişanın bozulmasından sonra tarafları mahkemeye getiren sebep ise, daha çok, nişanlılık döneminde karşılıklı verilmiş olan eşya ve paralar hakkındaki anlaşmazlıklardı. Müslüman Osmanlı toplumu arasında yaygın olan nişan âdeti, gayr-ı müslim halk arasında da yaygındı.

Anahtar Kelimeler: Nişan, Osmanlı ailesi, İslâm aile hukûku.

ABSTRACT

In the Ottoman society, engagement was a process that prepared the parties for marriage. The girls' and boys' sides spent this time trying to know each other. However, this process sometimes ended in separation before marriage took place. Although the Islamic Law made no regulations as to engagement, the breaking off of engagement bore certain legal consequences. It is observed that the controversies surrounding engagement and the disagreements that emerged when the engagement in the Ottoman society and in Konya was broken off were taken to court. According to records of disengagement in the law courts, engagements could be broken off by both the girl and the boy. Usually, the girls who were engaged by their parents at a very young age did not want to marry when they became adults. Boys, on the other hand, separated from their fiancés because they could not afford to marry. The reason that led the parties to go to court was disagreements about belongings and money that were given to one another during the engagement. The tradition of engagement common among the Muslim Ottoman people was also common among the non-Muslim people.

Keywords: Engagement, Ottoman family, İslâm family law.

GİRİŞ

Türk âdet ve geleneklerinde evliliğe ilk adım olarak kabul edilen nişanlanma, Osmanlı toplumunda nâmzed olarak ifâdesini bulmuştur. İslâm hukûku çerçevesinde, gelenek ve göreneklere uygun olarak âile birliğinin ilk adımını teşkil eden nişanlanma, hem kız, hem de erkek tarafının birbirilerini tanımaları açısından önemli bir süreçtir. Bu süreç içerisinde taraflar birbirilerine âile, neseb,

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi

maddî varlık, fikir ve düşünce olarak uyum sağlayıp sağlayamayacaklarını test edip görürler. Evlilik öncesi yaşanan nâmzedlik dönemi, âile birliğinin kurulması sırasında önemli bir yere sâhip olmakla birlikte, hukûkî bir düzenlemeye tâbi tutulmamıştır. Fakat nişanın bozulmasından sonra ortaya çıkan durum, bazı hukûkî düzenlemeleri de beraberinde getirmiştir.

Osmanlı toplumundaki nâmzed âdeti hakkında müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Konu; Mehmet İpçioğlu¹, Hayri Erten² ve Nurcan Abacı'nın³ şer'îye sicillerine dayanarak yapmış oldukları çalışmalarda birer küçük başlık hâlinde incelenmiştir. Bu itibârla, bu çalışmada, Osmanlı toplumunda nâmzed uygulamaları, nâmzedden ayrılma olayları ve bunların sebep ve sonuçları geniş bir şekilde ele alınıp değerlendirilecektir. Konu, bu husûsu en iyi şekilde ortaya koyan şer'îye sicillerinden faydalanılarak ortaya konulacaktır. Ancak, Osmanlı toplumundaki nâmzedden ayrılma ve ayrıldıktan sonra ortaya çıkan hukûkî sonuçları vermeye geçmeden önce, İslâm hukûkunun nişanlanma ve nişanın bozulmasından sonra ortaya çıkan hukûkî durum hakkında koymuş olduğu hükümleri kısaca vermek, konunun daha iyi anlaşılması açısından, faydalı olacaktır.

I- İSLÂM HUKÛKUNDA NİŞANLANMA

A- Tarifi

Günümüzdeki nişanlanma kavramı, İslâm hukûkunda, Arapça “*hutbe*” kelimesiyle ifâde edilmekte ve bir erkeğin belirli bir kadınla evlenme isteğini açıklayarak bunu, kadına veya âilesine bildirmesi anlamına gelmektedir. Yâni hutbe, bir erkeğin bir kadının nikâhına tâlib olmasıdır. Bu bildirme, doğrudan doğruya evlenmek isteyen kişi tarafından yapılabileceği gibi, bu kişinin âilesi tarafından da yapılabilir. Kızın veya âilesinin onaylaması hâlinde de taraflar nişanlanmış olurlar⁴. Bir başka ifâdeyle hutbe, erkeğin kadına meylettmesi, ona evlilik teklif etmesi, belirli bir mehir üzerinde anlaşmaları ve karşılıklı rızânın meydana gelmesi olup, arada sadece nikâh akdinin bulunmamasıdır. Tarifte de zikredildiği gibi, nişanlanmada “*evlilik akdi*” yoktur. Şu hâlde hutbe, bir evlilik değil, yalnızca bir evlilik vaadidir⁵. Evlenmek üzere kadının nikâhına tâlib olan erkeğe “*hâtib*”, evlenmek istediği kadına da “*mahtûbe*” denir⁶.

İslâm hukûku nişanlanma ile ilgili olarak iki önemli konuda düzenleme yapmıştır. Bunlar kimlerle nişanlanılabileceği ve nişanın bozulması neticesinde

¹ Mehmet İpçioğlu, **Konya Şer'îye Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi**, Ankara 2001, s.19.

² Hayri Erten, **Konya Şer'îye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII. Yüzyıl İlk Yarısı)**, Ankara 2001, s.32.

³ Nurcan Abacı, **Bursa Şehri'nde Osmanlı Hukuku'nun Uygulanması (17. Yüzyıl)**, Ankara 2001, s.139.

⁴ Vehbe Zuhaylî, **İslâm Fıkhi Ansiklopedisi** (Çev: Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, H. Fehmi Ulus, Abdurrahim Ural, Yunus Vehbi Yavuz, Nurettin Yıldız), C.9, İstanbul 1994, s.11. Ayrıca nişanlanma hakkında geniş bilgi için bkz. M. Âkif Aydın, **İslâm-Osmanlı Aile Hukuku**, İstanbul 1985, s.14-15.

⁵ Hayrettin Karaman, **Mukayeseli İslâm Hukuku**, C.1, İstanbul 1999, s.296.

⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, **Hukukî İslamiyye ve Istılahatı Fikhiyye Kamusu**, C.II, İstanbul 1950, s.5.

ortaya çıkabilecek sonuçlardır. Nişanlanma evlenme amacına yönelik olduğu için, taraflar arasında evlenme engellerinin bulunmaması gerekir⁷. Bunun tek istisnâsı iddettir. Geçici bir evlenme engeli olmasına rağmen, ölüm iddeti bekleyen kadına üstü kapalı olarak evlenme teklifi yapılabilir. Nişanlanma, nikâh gibi bir akid olmadığı için, taraflara evlenme mecbûriyeti de yüklenmez⁸.

Evlenmenin muteber bir şekilde akd edilebilmesi için mutlaka önce bir nişan merâsimine yâhut başka bir muâmeleye ihtiyâç yoktur. Ancak gelenek ve âdetler, evlenmeden önce erkek tarafından evlenme teklifinde bulunulmasını ister. İslâm hukûku, bugünkü anlamda bir nişanlılık ilişkisini tanzim etmemiş; fakat erkek tarafından yapılan evlenme teklifine bazı hüküm ve neticeler bağlamıştır. Evlenme teklifi, erkeğin bir kadına onunla evlenmek istediğini açık veya kapalı bir şekilde hissettirmesi veya anlatmasıdır⁹.

Fıkıh ve hadîs kitaplarında “*hubbe*” kelimesiyle ifâde edilen nişanlanma; Türk örf ve âdetlerindeki istemek, söz vermek, söz kesmek ve nişanlanmak safhalarının hepsini içine almaktadır. İslâm hukûkunda nişanlılık müessesesi hukûkî bakımdan tanınmamakla birlikte, ahlakî ve dînî mülâhazalarla, nişanlı bir kimseye evlilik teklifi yapılması haram telakkî edilmiştir¹⁰.

B- Evlilik Teklifinin Hüküm ve Neticeleri

Evlenme teklifi kadın tarafından kabul edilmişse, taraflar arasında bir nişanlılık münâsebeti doğar. Ancak, İslâm hukûkunda nişanlanma bir sözleşme olarak kabul edilmediğinden, ona hukûkî neticeler bağlanmamıştır. Bununla beraber, kabul edilen evlenme teklifinin, yâni nişanlanmanın, bazı hüküm ve neticeleri vardır. Bu hüküm ve neticeleri iki kısımda incelemek mümkündür: Birincisi, nişanlılık devresinde ortaya çıkanlar; ikincisi de nişanın bozulmasından doğan neticelerdir.

1- Nişanlılık Döneminin Hüküm ve Sonuçları

İslâm hukûkunda, erkeğin evlenme teklifinin kadın tarafından kabulüyle ortaya çıkan durumu, bugünkü hukûkta olduğu gibi, “*nişanlılık*” olarak nitelemek mümkündür. Nişanlanma, tarafların birbirilerine karşılıklı olarak evlenme vâdinde bulunmalarıdır. İslâm hukûkunda nişanlanmanın ilk ve önemli neticesi, evlenme teklifi kabul edilen erkeğin kadını görme hakkına sâhip olmasıdır. Bu hak sâdece erkeğe tanınmıştır. Erkek, nişanlı olan kadının ellerini, yüzünü ve ayaklarını görebilir. Kadın ise erkeği yolda, işinde veya umûmî yerlerde uzaktan görmek imkânına sâhiptir¹¹.

⁷ İslâm hukûkunda, geçerli bir evlenme teklifi için iki şartın gerçekleşmesi gerekir. Birincisi evlenecek kimseler arasında kan ve süt hısımlığının bulunmaması; ikincisi de aynı kadına önceden bir başkası tarafından evlenme teklif edilmemiş olması gerekir. Geniş bilgi için bkz. Halil Cin, **İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme**, Konya 1988, s.46-47.

⁸ Halil Cin- Gül Akyılmaz, **Türk Hukuk Tarihi**, Konya 2003, s.316-317.

⁹ Cin, s.46.

¹⁰ Karaman, C.1, s.295.

¹¹ Cin, s.48-49.

2- Nişanın Bozulması ve Sonuçları

İslâm hukûkunda nişan, evlilik olmayıp yalnızca evlilik vaadi olduğundan hukûkçuların ekseriyetinin görüşüne göre, nişanlı erkeğin veya kızın, nişandan vazgeçmesi câiz görülmüştür. Mâdemki ortada evlenme akdi yoktur, o hâlde nişanın devâmı için taraflar birbirilerini zorlayamaz, kimse yükümlülük altında değildir¹². Ancak önemli bir mesele ve mecbûriyet olmaksızın, iki taraftan birinin vermiş olduğu sözden cayması iyi karşılanmamıştır. Şâyet nişanın bozulmasını gerektiren zarûrî bir durum ortaya çıkmışsa, bu durumda ayrılma işinin geciktirilmeyerek bir an önce gerçekleştirilmesi uygun görülmüştür¹³. Yâni nişan; evlenme, vefât, tedâvisi mümkün olmayan bir hastalığın ortaya çıkması gibi sebeplerle sona erebileceği gibi tek taraflı bir irâde beyânı ile de bozulabilir¹⁴.

Nişanın bozulması durumunda bir takım hukûkî neticeler ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki mehre mahsûben yapılan ödemelerin ve verilen hediyelerin durumudur. Nişanlanan erkek, nişanlısına çeyiz alması için, mehre mahsûben bir miktar para verebilir. Ancak mehri, erkeğin ödemesi gerekli bir borç hâline getiren sebep nikâhtır. Nikâh gerçekleşmeden nişan bozulursa, mehir borcu da söz konusu olamayacağından erkeğin verdiği mehri geri istemesi tabîî bir haktır. Bu durumda erkek, mehre mahsûben vermiş olduğu şeyler mevcut ise aynen, telef olmuş ise bedelen geri alabilir¹⁵. Nişan yapılırken ve nişanlılık esnâsında taraflar birbirilerine çeşitli hediyeler de verebilirler. Verilen bu hediyeler konusunda mezhepler arasında farklı görüşler mevcuttur. Meselâ Hanefî hukûkunda nişanlıların birbirine verdiği hediyeler konusunda “hibe” hükümleri câridir. Nişan bozulduğunda hediyeler aynen veya değişikliğe uğramış olarak mevcut ise geri alınabilir. Mâlikîlere göre hediye veren, nişanı bozan taraf ise geri alamaz. Hediye alan nişanı bozmuşsa mutlaka iâde eder veya öder. Şâfîlere göre ise hediyeler duruyorsa aynen, istihlâk edilmiş ise kıymetleri tazmîn edilir. Nişanı hangi taraf bozarsa bozsun, durum değişmez¹⁶.

Nişanın bozulmasıyla ortaya çıkabilecek bir diğer hukûkî mesele de, haklı bir sebep olmaksızın nişanı bozan tarafın kusursuz tarafa tazmînât ödeyip ödemeyeceğidir. Bu konuda İslâm hukûkçuları arasında görüş farklılığı

¹² Nişanlılık İslâm hukûkunda taraflara evlenme mecbûriyeti yüklemeyiz; taraflar her an nişanı bozabilir. Arzusu hilâfına nişanı bozulan kimse mahkemeye mürâcaatla karşı tarafı evlenmeye zorlayamayacağı gibi, sırf bu sebeple bir tazmînât da talep edemez. Aydın, s.14.

¹³ Zuhaylî, C.9, s.25.

¹⁴ Karaman, C.1, s.297.

¹⁵ Karaman, C.1, s.297. “Söz kesildikten yâni istikbâlde evlenmelerini kararlaştırdıktan sonra, iki taraftan biri nikâhtan imtinâ veya akd-i nikâhtan evvel vefât etse hâtibin mehre mahsûben mahtûbesine vermiş olduğu şeyler, velev ki istimâl ile tegayyür etmiş olsun mevcûd ise aynen ve telef olmuş ise bedelen istirdâd olunabilir?”. Bilmen, C.II, s.11.

¹⁶ Geniş bilgi için bkz. Zuhaylî, C.9, s.25-26; Karaman, C.1, s.298; Cin, s.50-51. “Bir kimse, nâmzedli olan kadına nişan nâmna bir miktar esya ihdâ edip de ba'debu nikâhtan ferâgat olursa bu esyayı mevcûd ise istirdâd edebilir. Kezâlik o kadın da bunlara mukâbil olarak göndermiş olduğu şeyleri -mevcûd ise- geri alabilir. Nâmzedlerden birinin diğerine bediye olarak verdiği şey, helâk veya müsteblek olsa veya kendisinde ziyâde-i muttasile vücûda gelse yâhut bediye olunan tarafın mülkünden bir vecible çıksa artık bediye eden tarafın vücû'a hakkı kalmaz”. Bilmen, C.II, s.12.

Osmanlı Toplumunda Nâmzedin (Nişanın) Bozulması ve Sonuçları: Konya Örneği

bulunmaktadır. Klasik İslâm hukûkçuları haklı bir sebep olmaksızın nişanın bozulabileceğini kabul etmişler ve kusursuz tarafa nişanı bozanın bir tazmînât ödemesine cevâz vermemişlerdir¹⁷. Buna karşılık, Ebû Zehra ve Zekiyüddin Şaban gibi çağdaş İslâm hukûkçuları ise, nişanın bozulmasından zarar gören tarafın, nişanı haksız olarak bozan taraftan tazmînât talep edilebileceği görüşündedirler¹⁸.

II- OSMANLI TOPLUMUNDA NÂMZEDDEN AYRILMA VE SONUÇLARI

Bu araştırmada, Konya örneğinden hareketle, Osmanlı toplumunda nâmzedlik ve nâmzedden ayrılma olaylarının bir değerlendirilmesi yapılacaktır. Osmanlı toplumunda nâmzedden ayrılma olaylarını yansıtan en önemli kaynak, şüphesiz ki, şer'îye sicilleridir. Bu itibârla, konu ele alınırken 14 adet Konya Şer'îye Sicili'nden¹⁹ faydalanılmış ve taranmış olan bu defterlerden nâmzed ve nâmzedin bozulması ile ilgili olarak 158 adet hüccet tespit edilmiştir.

Şer'îye sicillerinde, evlilik öncesi hazırlık dönemini oluşturan nâmzedin kaydedilmesi maksadıyla tescil edilmiş belge bulunmamakla birlikte, bozulmasından sonra ortaya çıkan anlaşmazlıklar dolayısıyla tescil edilmiş pek çok kayda rastlanılmaktadır. Bu belgeleri değerlendirmeye geçmeden önce, Osmanlı toplumunun küçük bir nümûnesi olarak, Konya'da nâmzedlik uygulamaları hakkında kısaca bilgi vermek uygun olacaktır.

A- Osmanlı Toplumunda Nâmzedlik

Nâmzed kelimesi sözlükte nişanlı; nâmzedlik ise nişanlılık, yavukluluk anlamına gelmektedir²⁰. Osmanlı toplumunda da, aynı ma'nâda kullanılmış ve bu ma'nâ ile de şer'îye sicillerine yansımıştır.

Osmanlı toplumunda, evlenecek olan kız ve erkeğin görücü usûlüyle mi, yoksa birbirilerini tanıyıp anlaşarak mı nişanlandıkları konusunda sicillerden çıkarılan belgelerden bir sonuca varmak oldukça zordur. Ancak, genellikle ana-babalar veya diğer yakınlarının küçük yaşta kız çocuklarını, ileride damat olacak kişiye vaadde bulunmaları üzerine nâmzedin gerçekleştiği görülmektedir.

Âile birliğinin temellerinin atıldığı nişan esnâsında, özel bir merâsimin yapılp yapılmadığı ve bu sırada nişanlanan kız ve erkeğe bir yüzüğün takılıp takılmadığı hakkında kaynaklarda herhangi bir kayda rastlanılmamakla birlikte, şer'îye sicillerinden çıkarılan nâmzedle ilgili belgelerde bulunan bilgi kıvrıntlarından

¹⁷ Hukûk sistemlerinin çoğu, nişanı haklı bir sebebe dayanmadan bozan tarafın kusursuz nişanlıya veya onun yakınlarına bir tazmînât ödemesini kabul etmişlerdir. İslâm hukûku ise, haklı bir sebep olmaksızın da nişanın bozulabileceğini kabul etmiş ve kusursuz tarafa nişanı bozanın tazmînât ödemesine cevâz vermemiştir. Bu bir bakıma normaldir. Çünkü İslâm hukûkunda borçların birinci ve en önemli kaynağı akidlerdir. İslâm'da nişanlanma bir akid olarak kabul edilmediğinden, bunun bozulmasından dolayı da bir tazmînât istenmesi hukûken uygun görülmemiştir. Cin, s.49-50.

¹⁸ Cin- Akyılmaz, s.317; Aydın, s.15.

¹⁹ Konya Şer'îye Sicili kısaltması KSS'dir.

²⁰ Şemseddin Sâmî, Kâmûs-ı Türkî, Dersâ'âdet 1317, s.1451.

hareketle, Konya ve çevresinde uygulanan nâmzed âdet ve gelenekleri hakkında bazı kanaatler oluşturmak mümkündür. Bu âdet ve gelenekler cümlesinden olarak, nâmzed merâsiminde ve daha sonra yenilmek üzere, erkek tarafının kız tarafına helva ve benzeri tatlılar gönderdiği görülmektedir²¹.

Nâmzed töreni yapılırken kız ve erkek tarafının birlikte yiyip içtikleri ve hattâ bazen kendilerine ziyâfet çektikleri de oluyordu. Öylebanladı Mahallesi'nden Molla Mustafa bin Veli Efendi, Belvîrân Kazâsı'na tâbi Mescidli karyesinden Abdusselâm Beşe ibn Abdülkerîm'in kızı Fatma'ya nâmzed ettiğinde, Abdusselâm Beşe'nin karyesine bir ögeç²² götürmüş, Abdusselâm ve karyesi cemaati ile birlikte ögeci pişirip yemişlerdi²³.

Nâmzed merâsimi esnâsında kadınlar ve kızlar arasında eğlence yapıp yapılmadığı, yapılıyorsa ne gibi eğlencelerin yapıldığı konusunda da sicillerde herhangi bir kayda rastlanılmamıştır. Ancak kız tarafına verilen altın bilezik ve altın küpe gibi zînet eşyası yanında pek çok giyecek eşyasının verilmesi, günümüzde olduğu gibi, bundan 300 sene önce de, erkek tarafının kıza çeşitli hediyeler verdiğini ve onu giydirip kuşattığını göstermektedir.

Nâmzed ile ilgili belgelerde genellikle, kızların yaşı belirtilmemekle birlikte, bazı belgelerde yaşları ve bulûğa eriştikleri ifâde edilmektedir. Meselâ Abdulazîz Mahallesi'nden Fatma bint-i Mehmed'in 14²⁴; Hoca Hasan Mahallesi'nden Havvâ bint-i Veli'nin 15²⁵ ve Hoca Habib Mahallesi'nden Emine bint-i Hüseyin'in de 17²⁶ yaşında, âkıl ve bâliğ olup cüsselerinin dahî bulûğa mütehammil olduğu kaydedilmiştir. Adı geçen kızların babaları veya bir yakınları tarafından nişanlandıkları görülmektedir ki, bu, Osmanlı toplumunda kız çocuklarının 14-15 yaşlarında bulûğa eriştiklerini ve bâliğ olur olmaz da, anaları ve babaları tarafından evlendirilmek üzere nişanlandıklarını ortaya koymaktadır. Aynı şekilde 16. yüzyılda, Ankara şer'îye sicillerinde, "*nâmzedlik*" denilen bir evlenme geleneğinin geniş ölçüde uygulandığı, kız çocuklarının daha küçük yaşlarda babaları tarafından birine vaad edilerek karşılığında para veya mal alındığı, bu paranın baba tarafından kullanıldığı ve kız evlenme yaşına erişince de nâmzed olduğu gence verildiği ifâde edilmektedir²⁷.

Ana-babaların kızlarını bir başka âilenin oğluna ileride eş olmak üzere "*söz vermeleri*" 16. yüzyıl Anadolu'sunda sıkça rastlanan bir olaydı. Söz verme durumunda çocuk çift nâmzed sayılır, söz kesilmiş olurdu²⁸. Antep ve Ankara sicillerinde küçük yaşta söz kesilme geleneğinin varlığına ilişkin kanıtların

²¹ KŞS 50 / 21-3; KŞS 48 / 33-1; KŞS 39 / 118-2; KŞS 11 / 87-2; KŞS 48 / 76-4.

²² Ögeç veya öveç: İki, üç yaşlarında erkek koyun ve keçi. Türk Dil Kurumu, *Tarama Sözlüğü*, C.V, Ankara 1971, s.3056.

²³ KŞS 47 / 188-4 (18 Muharrem 1129 / 2 Ocak 1717).

²⁴ KŞS 40 / 89-1 (6 Şevvâl 1114 / 23 Şubat 1703).

²⁵ KŞS 46 / 21-3 (24 Safer 1125 / 22 Mart 1713).

²⁶ KŞS 46 / 29-3 (5 Rebî'ül-evvel 1125 / 11 Nisan 1713).

²⁷ İlber Ortaylı, "Anadolu'da XVI. Yüzyılda Evlilik İlişkileri Üzerine Bazı Gözlemler", *Osmanlı Araştırmaları*, I, İstanbul 1980, s.38.

²⁸ Leslie Pierce, *Ahlak Oyunları 1540-1541 Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*, İstanbul 2005, s.173'de nâmzedlik konumunun nişanlılık konumundan ayrıtıldığını ifâde etmekteyse de, ikisinin farklı olgular olduğunu ortaya koyacak bilgilerden mahrumuz.

bulunduğu ifade edilmektedir²⁹. Küçük yaştaki çocukların namzed edildiği yolunda Konya şer'îye sicillerinde de pek çok kayıt bulmak mümkündür. Bunlardan en ilginçlerinden biri Beyşehir Kazâsı'na tâbi Davgana karyesinden Mehmed bin Şaban Beşe ile aynı karyeden Emine bint-i Ramazân'ın nişanlarıdır. Mehmed'in vâlidesi Rahîme bint-i Habib ile Emine'nin babası Ramazân bin el-Hâc Abdurrahman, daha bunlar sagır iken, 20 sene önce nişanlamışlardı³⁰. Osmanlı toplumunda kız ve erkek çocuklarının 15-16 yaşlarda evlendirildikleri düşünülürse, Mehmed ile Emine'nin çok küçük yaşlarda, belki de, 1-2 yaşlarında nişanlandıklarını tahmîn etmek zor değildir. Konya Kazâsı'na tâbi Sahrâ Nâhiyesi İsmil karyesinden İbrahim bin Hüseyin ise, Şeyh Âlimân Mahallesi'nden olup hâlâ 16 yaşında olan Fatma bint-i Abdî'yi 8 sene önce nâmzed etmişti³¹. Fatma'nın da nişanlandığı sırada 8 yaşında olduğu ortaya çıkmaktadır.

Leslie Pierce, Anteb'de çocuklar arasında söz kesme göreneğinin sık olduğunu, söz kesildikten sonra da kızın söz verildiği âilenin yanına gönderilerek onlarla birlikte oturmaya başladığını söylemektedir³². Böyle bir uygulamanın ne İslâm geleneğinde, ne de Türk örf ve âdetlerinde yeri vardır. Konya şer'îye sicillerinde de, bu iddiayı destekleyecek herhangi bir kayda rastlanılmamıştır. Ayrıca eski cemiyetlerin örf ve âdetlerinde nişanlıların bir müddet beraber yaşamalarının söz konusu olmadığı kaydedilmektedir³³.

1- Nâmzedlik Döneminde Verilen Hediyeler

Nişan esnâsında veya daha sonraki nişanlılık döneminde kız ve erkek tarafı birbirilerine hediyeler vermekteydiler. Meselâ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Mahallesi'nden Mehmed Çelebi ibn Ebûbekir, aynı mahalleden Şerîfe Aysel Kadın bint-i es-Seyyid Abdurrahman Çelebi nâm bîkr-i bâliğayı nâmzed eylediğinde 1 alaca, 1 taraklı kumaş, 1 al zıbuluk, 15 sarı ve beyaz gülâbdân, 120 dirhem elvân ipek, 100 dirhem kenar ipeği ve 3 çenber³⁴; Şeyh Âlimân Mahallesi'nden Ali bin İvaz Beşe, aynı mahalleden Fatma bint-i Veli Beşe nâm bîkr-i bâliğayı namzed ettiğinde 1 âyine, 1 zıbuluk sandal ve 11 guruş nakid para³⁵; Binârî Mahallesi'nden Mehmed bin Ali Beg, Ferhûniye Mahallesi'nden Fatma bint-i Mehmed'e nişanlı olduğu dönemde 10 guruş nakid para ile 2 kilim, 1 el ıbrığı, 2 sahan, 1 sepet sandık, 1 kahve tepsisi, 1 sepâye ve 1 tennür demiri³⁶; Sahrâ Nâhiyesi Ebûbekir karyesinden Osman bin Ahmed de aynı karyeden Şerîfe Emine bint-i es-Seyyid Halil nâm bîkr-i bâliğaya nâmzedliliği

²⁹ Pierce, s.173.

³⁰ KŞS 42 / 218-1 (22 Muharrem 1119 / 25 Nisan 1707).

³¹ KŞS 41 / 30-2 (7 Muharrem 1116 / 12 Mayıs 1704). Hatunsaray Nâhiyesi'ne tâbi Akvîrân karyesinden Bedel bin Musa da, aynı karyeden Hüseyin bin Abdulkerim'e nişanlamış olduğu kızı Hadice'nin yaşının daha küçük olduğunu ileri sürerek nikâhlanmaktan vazgeçmiştir. KŞS 47 / 85-4 (23 Receb 1128 / 13 Temmuz 1716).

³² Pierce, s.174.

³³ Karaman, C.1, s.298.

³⁴ KŞS 44 / 64-1 (14 Rebî'ül-evvel 1122 / 13 Mayıs 1710).

³⁵ KŞS 50 / 158-3 (2 Ramazân 1138 / 4 Mayıs 1726).

³⁶ KŞS 49 / 137-5 (12 Rebî'ül-âhîr 1136 / 9 Ocak 1724).

döneminde 3 çift çenber, 1 kırmızı poşu ve 1 yeşil poşu³⁷ göndermişti. İçkale Mahallesi'nden es-Seyyid Mustafa bin es-Seyyid Hasan ise İsmihân bint-i Molla Mehmed'i İbrahim nâm kimseye nâmzed ediverdiğinde 2 gömlek, 1 don, 1 uçkur, 3 adet çenber, 1 yemeni, 1 tas, 1 makreme, 1 serpuş, yarım guruş kıymetli bir parça sandal ile 15 para da nakid vermişti³⁸.

Erkek tarafının göndermiş olduğu hediyelere karşılık olarak kız tarafının da erkek tarafına çeşitli yiyecek ve giyecek eşyaları hediye ettiği görülmektedir. Şeyh Osman Rûmî Mahallesi'nden Gülsüm bint-i Süleymân nâm bıkır-i bâliğa, nişanlısı İbrahim bin Mehmed'in kendisine göndermiş olduğu helva karşılığında 1 sırmalı makreme, 1 çenber ve 1 peşkir³⁹; Sâhibatâ Mahallesi'nden Havvâ bint-i İbrahim nâm bıkır-i bâliğa da, kendisine, babasına ve halasına gönderilmiş olan helva ve paralar karşılığında, aynı mahalleden nişanlısı olan Mustafa bin Ahmed'e 1 gömlek, 1 don, 1 uçkur ve 1 makreme hediye etmiştir⁴⁰.

Yukarıda sayılan hediyelerden ayrı tutulması ve değerlendirilmesi gereken husûs ise, daha çok erkek tarafından kız tarafına verilen ve sicillerde “*ağırlık*”, “*kaftanlık*” veya “*âriyet*” olarak ifade edilen eşya ve paralardır⁴¹. Bu adlarla verilen eşya ve paraların nişanlılık döneminde kızın ihtiyaçlarını karşılamak ve düğün hazırlıklarını yapması için kıza veya velisine verildiği anlaşılmaktadır. Böyle bir davranışın, belki de, damat adayı veya babası tarafından, sıkıntı içerisinde olan kızın âilesine maddî bir destek olma düşüncesinden kaynaklandığı tahmin edilebilir. Ağırlık, kaftanlık veya âriyet adı altında verilen mallar arasında giyecek ve çeyiz eşyaları yanında paralar da bulunuyordu⁴².

Yalnız erkek tarafının kıza değil, kız tarafının da damat adayına ağırlık adı altında eşyalar verdiği görülmektedir. Mu'în Mahallesi'nden es-Seyyid Veli bin el-Hâc Receb, Havvâ bint-i Molla Ali nâm bıkır-i bâliğa ile nişanlandığında Havvâ'ya hîn-i nâmzedde ağırlık nâmıyla 10 guruş nakid, 2 guruşluk gülâbdan, 2 guruşluk kenarlık ipek, 100 boyunluk ve 1 firengi arkiyeyi vermiş, Havvâ da bu

³⁷ KŞS 43 / 182-2 (20 Şevvâl 1119 / 14 Ocak 1708).

³⁸ KŞS 49 / 117-3 (15 Rebî'ü'l-evvel 1136 / 13 Aralık 1723).

³⁹ KŞS 40 / 80-1 (24 Ramazân 1114 / 11 Şubat 1703).

⁴⁰ KŞS 48 / 76-4 (13 Receb 1130 / 12 Haziran 1718).

⁴¹ Burada ifade etmek gerekir ki, Orta Anadolu bölgesinde 16. ve 17. yüzyıllarda bir evlenmeye karar verildiğinde, damat adayı kız tarafına “*nâmzedlik akçesi*” veya “*mehr*” adı altında bir para ödemekteydi. İslâmî mehr hükümlerine aykırı bir uygulama olarak görülen bu âdetin nedeni, iktisadidir ve birçok ziraî geleneksel toplumlarda görülmektedir. İlk evlilik ve ekonomik bağımlılık yaşının küçük olduğu geleneksel toplumlarda, kız çocuk erken yaşlarda bir işgücü durumunu kazandığından damadın kız tarafına böyle bir ödeme yapması yaygındır. İlber Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile**, İstanbul 2000, s. 63. Konya halkı tarafından ağırlık, kaftanlık veya âriyet olarak verilen para ve eşyaların da, burada namzedlik akçesi olarak ifade edilen paralara benzediği görülüyor. Bunu bir nevi başlık parası olarak da nitelemek mümkündür.

⁴² Hoşhân Mahallesi'nden Mustafa bin Ahmed, Ayşe bint-i Hüseyin nâm bıkır-i bâliğayı nâmzed ettiğinde, Ayşe'nin vâlidesi Ümmü bint-i Yusuf ve kardeşi İsmail bin Hüseyin aracılığı ile Ayşe'ye 6 guruş nakid, 2 guruşluk ipek, 3 rub' kıymetli 6 çeki ketan, 2 rub' kıymetli 3 çalık, 5 rub' kıymetli 1 peştamal, 3 guruş kıymetli 2 kilim, 2 guruş kıymetli 2 yorgan, 2 guruş kıymetli 2 sahan, 1 guruş kıymetli 1 tencere ve 3 guruş kıymetli 2 toru ağırlık adı altında vermişti. KŞS 42 / 107-1 (13 Şevvâl 1118 / 18 Ocak 1707). Aynı konuda belgeler için bkz. KŞS 42 / 107-2; KŞS 42 / 112-1; KŞS 42 / 121-3 ve KŞS 42 / 123-1.

eşyalar karşılığında es-Seyyid Veli Çelebi'ye münakkaş bir makreme, bir gömlek ve ağırlık nâmıyla bazı eşyalar göndermiştir⁴³.

Belvîrân Kazâsı'na tâbi Söğüd karyesinden Ali bin Sefer ise aynı karyeden olup ortağı olan Şaban bin Abdülkerîm'in kızı Nesli'yi kendisine nâmzed ettiğinde, Ali ile aralarında mevcut ortaklık için hesap görüp ortaya çıkan 60 gurusluk alacağından, Nesli'ye kaftanlık olmak üzere vazgeçmiştir⁴⁴. Hoşhan Mallesi'nden es-Seyyid Abdullah Efendi bin Cafer Efendi de Şerîfe İsmihân bint-i el-Hâc Mehmed nâm bîkr-i bâliğa ile nişanlandığında 1 çift altun bileziğini âriyet⁴⁵ olarak vermiştir⁴⁶.

2- Nâmzedlik Döneminde Tarafların İlişkileri

Sicillerden elde edilen belgelerden nişanlılık süresi içinde tarafların birbirlerine karşı olan davranışlarını ortaya koymak oldukça zordur. Belgeler davalarla ilgili olduğundan daha ziyâde kavga, ırza geçme, bîkrini izâle etme gibi konular geçer; bazen tarafların birbirine maddî yardımlar yaptığı da görülebilir. Bazen de nişanlıların cinsel ilişki kurabilecek derecede bir arada bulunabilmeleri, nişanlılar arasında dostane ilişkiler kadar hasmâne ilişkilerin de olabileceğini ortaya koymaktadır. Burada bu konularla ilgili birkaç misal vermek istiyoruz: Meselâ Hoşhân Mahallesi'nden Mustafa bin Ahmed, Ayşe bint-i Hüseyin nâm bîkr-i bâliğayı nâmzed ettikten sonra, nişanlısına ağırlık nâmıyla bir miktar nakid para ile birlikte çeşitli eşyalar gönderdiği gibi, nişanlısının emriyle, evlerinin tamiri için de 35 gurus para harc ve sarf eylemiştir⁴⁷.

Türk Ali Mahallesi'nden İbrahim Beg bin Mehmed'in oğlu Mustafa ise üvey annesinin kızı olan nişanlısı Râziye nâm bîkr-i bâliğaya sebebi belli olmayan bir kızgınlıkla, iki yumruk vurmuş ve kızın annesi Rahîme bint-i Derviş de, damat adayının babası ile evli olduğu için, kızını döven Mustafa ve babası İbrahim Beg'den davacı olmadığını tescil ettirmişti⁴⁸.

Dolabucu Mahallesi'nden Emine bint-i İsmail'in hikâyesi ise çok daha farklıdır. Mahalle halkından altı kişi, Emine ile Civâr Mahallesi sâkinlerinden olan nişanlısı Abdulkâdir Beşe bin Abdullah'ı mahkemeye ihzâr edip üzerlerine dava ederek, “*Abdulkâdir Beşe Emine'nin bundan akdem bekâretini izâle ve mez'bûrdan hâmile olduğu mesmû'umuz olmağla su'âl olunup takrîrleri tabrîr ve yedimize hüccet-i şer'îye i'tâ olunması matlûbumuzdur*” dediklerinde, Emine cevâbında “*Abdulkâdir Beşe'nin karındaşı İbrahim'in tabt-ı nikâhında benim kız karındaşım olduğundan mâ'adâ Abdulkâdir Beşe bana nâmzed etmişidi vâlidem beni kurâ ahâlilerinden bir kimesneye nikâb murâd etmekle ben dahî dört ay mukaddem hamama gitmek için karındaşımın menziline vardığımda Abdulkâdir Beşe fi'l-i şeni' kastyyla bana yapışıp benim bekâretimi izâle etmekle Abdulkâdir Beşe'den hâmile olmuşumdur*” deyince, Abdulkâdir Beşe

⁴³ KŞS 42 / 180-2 (24 Zi'l-hicce 1118 / 29 Mart 1707).

⁴⁴ KŞS 39 / 71-2 (15 Cemâziye'l-evvel 1123 / 1 Temmuz 1711).

⁴⁵ Âriyet: Hâcet bitirmek için muvakkatan alınan yahud verilen şey. Mu'allim Nâci, **Lügat-ı Nâci**, İstanbul 1978, s.529.

⁴⁶ KŞS 42 / 52-1 (10 Şa'bân 1118 / 17 Kasım 1706).

⁴⁷ KŞS 42 / 107-1 (13 Şevvâl 1118 / 18 Ocak 1707).

⁴⁸ KŞS 46 / 27-2 (3 Rebî'ül-evvel 1125 / 30 Mart 1713).

iddiaları bütünüyle inkâr etmiş ve Emine kâbile hatunlara muâyene ettirildiğinde, bikri zâil olup hâmile olduğu ortaya çıkmıştır⁴⁹. Öyle anlaşılmaktadır ki, Emine, annesi tarafından, belgede belirtilmeyen bir köye verilerek istemediği bir evliliğe zorlanınca, nişanlısı olan kız kardeşinin kayınbirâderi ile ilişkiye girerek hâmile kalmış ve bu sâyede istemediği biri ile evlenmekten kurtulmuştur. Ancak sonuçta Abdulkâdir Beşe ile evlenip evlenmediğini bilmiyoruz.

3- Nâmzedlik Süreleri

Nâmzedlik süresi ile ilgili olarak, İslâm hukûku ile âdet ve geleneklerde tespît edilmiş sâbit bir süre mevcut değildir. Bu süre birkaç gün ile sınırlı olabileceği gibi, uzun yılları da içine alabilir. Nâmzedlik dönemi, evlenecek olan gelin ve damat adayları ile onların âilelerine, birbirilerinin âile yapılarını ve âile içindeki tutum, davranış ve ilişkilerini daha yakından tanıma ve evlilik hazırlıklarının tamamlanmasına imkân sağlar. Bu itibârla, bu sürenin kısa veya uzun olması tarafların elindedir. Şer'îye sicillerinde tescil ettirilen namzedden ayrılma olaylarında, bu süre, birkaç gün veya ay ile sınırlı olduğu gibi 5, 10 ve hattâ 20 sene süren nişanlar da mevcuttur. Meselâ Hâcı Eymir Mahallesi'nden Süleymân bin Mehmed, Sedirler Mahallesi'nden Ayşe bint-i Mustafa nâm bikr-i bâliğa ile olan nişanını 6 gün sonra⁵⁰; Aklan Mahallesi'nden Hasan bin Mehmed Efendi, Râziye bint-i Mustafa nâm hatun ile olan nişanını 20 gün sonra⁵¹; Ferhûniye Mahallesi'nden es-Seyyid Süleyman bin Mustafa, Fatma bint-i Molla Abdullah nâm bikr-i bâliğa ile olan nişanını⁵² ve Şerefşirin Mahallesi'nden Ahmed bin Ali, Ulurmak Mahallesi'nden Güllü bint-i Mehmed nâm bikr-i bâliğa ile olan nişanını 4'er ay sonra⁵³; Sahrâ Nâhiyesi'ne tâbi İsmil karyesinden Mehmed bin Ömer Beg, aynı karyeden Şehrî bint-i İsmail nâm bikr-i bâliğa ile olan nişanını 6 ay sonra⁵⁴; Hoca Habib Mahallesi'nden es-Seyyid Mehmed bin Mustafa, Emine bint-i Hüseyin ile olan nişanını 8 ay sonra⁵⁵; Poladlar Mahallesi'nden Mehmed bin Emrullah da, Arablar Mahallesi'nden Şerîfe bint-i es-Seyyid Ömer nâm bikr-i bâliğa ile olan nişanını 10 ay sonra⁵⁶ bozmuşlardır.

Hatunsarây Nâhiyesi'ne tâbi Akvîrân karyesinden Hüseyin bin Abdulkerîm, aynı karyeden Bedel bin Musa'nın sagîre kızı Hadîce ile nişanlandıktan 5 sene sonra⁵⁷; Sâhibyakası Mahallesi'nden Emine bint-i Süleyman nâm bikr-i bâliğa, Mustafa bin Mehmed ile olan nişanlarını 7 sene sonra⁵⁸; Bayburd-ı Karaman Kazâsı'na tâbi Göçü karyesinden Abdullah bin Velî, Râziye bint-i Abdulcelil

⁴⁹ KŞS 48 / 160-2 (21 Zi'l-hicce 1130 / 15 Kasım 1718).

⁵⁰ KŞS 47 / 174-1 (20 Zi'l-hicce 1128 / 5 Aralık 1716).

⁵¹ KŞS 47 / 3-4 (12 Cemâziye'l-evvel 1128 / 4 Mayıs 1716).

⁵² KŞS 50 / 235-4 (23 Rebî'ü'l-âhîr 1139 / 18 Aralık 1726).

⁵³ KŞS 49 / 229-5 (21 Şa'bân 1136 / 15 Mayıs 1724).

⁵⁴ KŞS 49 / 260-1 (21 Ramazân 1136 / 13 Haziran 1724).

⁵⁵ KŞS 46 / 29-3 (5 Rebî'ü'l-evvel 1125 / 11 Nisan 1713).

⁵⁶ KŞS 49 / 83-1 (13 Safer 1136 / 12 Kasım 1723).

⁵⁷ KŞS 47 / 85-4 (23 Receb 1128 / 13 Temmuz 1716).

⁵⁸ KŞS 50 / 198-3 (3 Rebî'ü'l-evvel 1139 / 29 Ekim 1726).

Osmanlı Toplumunda Nâmzedin (Nişanın) Bozulması ve Sonuçları: Konya Örneği

nâm bîkr-i bâliğa ile⁵⁹, Konya Kazâsı'na tâbi Sahrâ Nâhiyesi İsmil karyesinden İbrahim bin Hüseyin, Şeyh Âlimân Mahallesi sâkinlerinden olan nişanlısı Fatma bint-i Abdî ile⁶⁰ ve Konya'nın Kayöyüğü karyesinden Zeyneb bint-i Hâcî Davud nâm bîkr-i bâliğa, nişanlısı ammisi oğlu Mehmed bin Cuma ile olan nişanlarını 8'er sene sonra⁶¹; Bayburd Kazâsı'na tâbi Göçü karyesinden Fazlı Beşe ibn Abdulkerîm, Zülfî bint-i Mustafa ile olan nişanını 9 sene sonra⁶² ve Beyşehir Kazâsı'na tâbî Davgana karyesi sâkinlerinden Mehmed bin Şaban Beşe de aynı karyeden Emine bint-i Ramazân ile olan nişanını 20 sene sonra⁶³ bozmuşlardır. Bu belgelerde nişan sürelerinin bu kadar uzun olmasının sebebinin, kızların çok küçük yaşta babaları veya diğer yakınları tarafından nişanlanarak bâliğ olmalarının beklenmesi olduğu tahmîn edilmektedir.

Nişanlılık süresi, iki taraftan birinin nişanı bozması ile sonuçlanabileceği gibi, taraflar aralarında nikâhın kıyılması ile de neticelenebilirdi. Konya ve çevresinde nişanlılar arasında nikâhın kıyılması, zifâf gününden bir gün önce olurdu. Bu husûs belgelerde “*âdet-i beldemiz dabi leyle-i zifâfdan bir gün mukaddem akd-ı nikâh olmakdır*” şeklinde ifâde edilmektedir⁶⁴.

4- Nâmzedlilerin Akrabalık Dereceleri

Sicillerde, nâmzed ile ilgili belgelerde, tarafların akrabalık derecelerini ortaya koyacak bilgiler oldukça sınırlıdır. Bu tür akrabalık ilişkisini gösteren belge sayısı birkaç taneyi geçmez. Bunlarda da, nâmzed edilen kız ve erkek çocukları arasındaki akrabalık ilişkisi genellikle, ya amca çocukları veya dayı-hala çocukları şeklindedir. Meselâ Konya'nın Kayöyüğü karyesinden Zeyneb bint-i Hâcî Davud nâm bîkr-i bâliğayı velîsi ve ammisi el-Hâc Halil bin Burhâneddîn, diğer ammisi Cuma'nın oğlu Mehmed'e 8 sene önce nâmzed etmiş olmasına rağmen, kızın Mehmed ile nikâha kesinlikle rızâsı olmaması sebebiyle nişan bozulmuştur⁶⁵. Sahrâ Nâhiyesi Karaüyük karyesinden Hasan bin Himmet de kızı Ayşe'yi, hâletesi Safiye Hatun'un Kasab Sinân Mahallesi'nden Ömer bin Ahmed'e nâmzed etmiş olmasına rağmen, kardeşinin oğlu Himmet'e nikâhlanmıştır⁶⁶. İç-il Sancağı Ma'mûriyye Kazâsı'ndan olup misâfîren Zelve Mahallesi'nde sâkine olan Şerîfe bint-i es-Seyyid Mustafa nâm bîkr-i bâliğa ise 15 seneden beri dayısı Osman'ın oğlu Mahmud ile nişanlı idi⁶⁷.

Yukarıdaki misâller hâricinde, nişanlı olan tarafların büyük bir kısmında akrabalık ilişkisi bulunmuyordu. Öyle anlaşılıyor ki, Osmanlı toplumunda, en

⁵⁹ KŞS 45 / 193-1 (22 Safer 1127 / 27 Şubat 1715).

⁶⁰ KŞS 41 / 30-2 (7 Muharrem 1116 / 12 Mayıs 1704).

⁶¹ KŞS 48 / 198-4 (27 Safer 1131 / 19 Ocak 1719).

⁶² KŞS 48 / 230-3 (11 Rebî'ü'l-âhir 1131 / 3 Mart 1719).

⁶³ KŞS 42 / 218-1 (22 Muharrem 1119 / 25 Nisan 1707). Nişanlı bir erkeğin bu kadar uzun bir süre nişanlısı ile nikâh kıymamasının çeşitli sebepleri olabilir. Ya nişanlandığında evlenecek yaşta olmadığı için büyümesi beklenir. Ya nikâhı kıyarken ödemesi gereken mehri vermeye iktidarı olmayabilir, ya da sevmediği birisi ile bir hayat boyu yaşamayı göze alamadığından nikâhı erteler.

⁶⁴ KŞS 44 / 80-2 ve KŞS 44 / 81-1 (27 Rebî'ü'l-evvel 1122 / 26 Mayıs 1710).

⁶⁵ KŞS 48 / 198-4 (27 Safer 1131 / 19 Ocak 1719).

⁶⁶ KŞS 40 / 122-1 (8 Zî'l-ka'de 1114 / 26 Mart 1703).

⁶⁷ KŞS 49 / 258-2 (28 Ramazân 1136 / 20 Haziran 1724).

azından Konya halkı arasında, akraba evlilikleri, sanıldığı gibi, çok yaygın değildi. Bu da, toplumun kendi içine kapanık bir hayat sürdürmediğinin, aksine, dışa açık bir toplum olduğunun göstergesidir.

B- Nâmzedin Bozulması ve Sebepleri

Osmanlı toplumunda nişan yapıldığının tescil ettirilmesine ihtiyaç duyulmuyordu. Çünkü tarafları bağlayıcı hiçbir kanûnî zorlayıcılığı yoktu⁶⁸. Ancak, sicillerde nişanın bozulduğunu gösteren pek çok kayıt mevcuttur. Bunun da sebebi, nişan esnâsında alınıp verilen eşya ve paralar hakkında ortaya çıkan anlaşmazlıklar kimi zaman insanları mahkemelik ediyordu. Bunun yanında, iki taraftan biri ileride bir başkası ile evleneceği sırada, eski nişanlısının ortaya çıkarak kendisini nikâha zorlamaması için, aralarında nişan yapıldığını, ancak nikâhları olmadığını, şimdi nişanı bozduğunu ve karşı tarafla herhangi bir bağı kalmadığını mahkemede şahidler huzûrunda kayda geçirtiyordu. Ya da, bilhassa küçük yaşlarda ana-babaları veya yakınları tarafından nâmzedlenen kız çocukları, cinsî olgunluğa erişerek evlilik çağına gelince, âlesince kendisi için seçilen koca adayını reddetmek sûretiyle nişanı bozabiliyorlardı. Bunlara ilâve olarak daha pek çok sebep nişanın bozulmasına yol açıyor ve taraflar bunu sicile kaydettirmek ihtiyâcını hissediyorlardı. Burada nişanın bozulmasının, kız ve erkek tarafından, hangi sebeplerle olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1- Nâmzedin Kız Tarafından Bozulmasının Sebepleri

Nâmzedli kızların nâmzedi bozularının arkasında pek çok değişik sebep olduğu görülmektedir. Bu sebeplerin başında, ana-babaları tarafından ileride evlenmek üzere bir başkası ile nâmzedlenen küçük yaşlardaki kız çocuklarının, bulûğa eriştikleri zaman, ebeveynlerinin yapmış olduğu bu nâmzedleri kabul etmeyip nişanlıları ile nikâha yanaşmamaları ve kendilerinin kânûnen seçme ehliyetinin bulunduğunu belirterek diledikleri kimselerle evlenmek arzusunda olduklarını söylemeleri gelmektedir. Bu ifâdeler sicillerde “*hâlâ ben âkale ve bâliğa olmam ile nefsimi mezbûra akd-ı nikâha rızâm yokdur*”, “*ben fâ’il-i muhtâre olduğuma binâ’en nefsimi merkûma kat’a tezvîc ve nikâha rızâm yokdur*” veya “*ben fâ’ile-i muhtâreyim nefsimi dilediğim kimesneye tezvîc ederim*” gibi değişik şekillerde formüle edilmiştir.

Ana-babalarının yapmış olduğu nâmzedi kabul etmeyerek nâmzedlileri ile nikâha yanaşmayan pek çok kız vardı. Beyşehir Kazâsı’na tâbi Davgana karyesinden Emine bint-i Ramazân nâm bîkr-i bâliğa bunlardan biriydi. Aynı köyden Mehmed bin Şaban Beşe, Konya mahkemesinde Emine üzerine dava ederek, “*Târih-i kitâbdan 20 sene mukaddem ben sagîr iken vâlidem Rahîme bint-i Habîb nâm hâtûn mezbûre Emine dahî sagîre iken bundan akdem fevt olan babası*

⁶⁸ Meselâ Aladağ Kazâsı’na tâbi Mahmudcalar köyünden İbrahim bin Abdurrahman, hâlâ Karaman vâlisi Mehmed Paşa tarafından bu husûs için mübâşir tayin olunan el-Hâc Veli vâsıtasıyla aynı köyden es-Seyyid Ahmed bin es-Seyyid İvaz’ı mahkemeye getirtip “*Ahmed kızî Şerife Ays’e’yi sana veriyim deyi nâmzed etmişidi hâlâ nikâh murâd eylediğimde imtinâ’ eder su’âl olunsun*” diye dava edince, İbrahim’in iddiası ancak vaad ve nâmzed olmakla Ahmed’e su’âl dahî gerekmeyp İbrahim davadan men edilmiştir. (KŞS 49 / 207-4, 12 Receb 1136 / 6 Nisan 1724).

Osmanlı Toplumunda Nâmzedin (Nişanın) Bozulması ve Sonuçları: Konya Örneği

Ramaẓân bin el-Hâc Abdurrahman izniyle benim için nâmzed edüp lâkin âkd-ı nikâh cârî olmamişidi hâlâ âkd-ı nikâh murâd eylediğimde mezbûre Emine îbâ eder suâl olunsun” deyince, Emine cevâbında “*ben nefsimi dilediğim kimesneye tezvîc ve âkd-ı nikâh ederim merkûm Mehmed’e âkd-ı nikâha rızâm yokdur*” demiş ve bu sözü üzerine, dilediği kimse ile evlenmesi için Emine’ye izin verilip Mehmed davadan men edilmiştir⁶⁹.

Konyalı olup mahallesi kaydedilmeyen Âlime bint-i İbrahim nâm bîkr-i bâliğa da, Hasan bin Mustafa ile, haberi yok iken eniştesi tarafından yapılan nâmzedi, “*ben âkile ve bâliğa olmam ile nefsimi hâzır-ı bi’l-meclis olan Satılmış bin Mevlûd nâm kimesneye tezvîc murâd ederim mezbûr Hasan’a rızâm yokdur*” diyerek, kabul etmediğini seylemiştir⁷⁰. Belvîrân Kazâsı’na tâbi Mescidli köyünden Hânî bint-i Mevlûd nâm bîkr-i bâliğa ise, rızâsı yok iken Şaban nâm kimsenin oğlu Bektâş ile nâmzed edildiğini, ancak nefsinin, mahkemede hâzır olan Mustafa bin Bayram’a tezvîc murâd ettiğini, Bektâş’a varmak istemediğini belirtmiştir⁷¹.

Nişanın kız tarafından bozulmasının sebepleri arasında, kızın hâl-i hazırda nişanlısını istemeyerek bir başkası ile evlenmek arzusunu dile getirmesi de bulunmaktadır. Hoca Habib Mahallesi’nden Âlime bint-i Mehmed nâm bîkr-i bâliğa, nâmzedlisi olan Nehr-i Kâfir Mahallesi’nden es-Seyyid Mehmed bin İbrahim ile 2 seneden beri nâmzedli olduklarını, nikâhlarının kıyılmadığını ve kendisinin fâil-i muhtâre olmasından dolayı da, nikâhının Mehmed ile kıyılmasına kesinlikle rızâsı olmayıp, ancak Gallecerb Mahallesi’nden Süleyman bin Abdulallâm ile evlenebileceğini ifâde etmiş ve mahkeme de, fâil-i muhtâre olması hasebiyle, nefsinin dilediği kimesneye tezvîce izin vermiştir⁷². Bu olay, Osmanlı toplumunda, reşîd olan kızların kim ile evlenecekleri konusunda tercih yapma haklarının, en azından imkânlarının bulunduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Burada da olduğu gibi, sicillerde, nişanlısı ile evlenmek istemeyen pek çok kızın tercihini bir başka erkekten yana kullandığını gösteren oldukça çok belge mevcuttur. Bu konuda ilginç hikâyelerden biri Konya’nın Hatunsaray Nâhiyesi’ne tâbi Gömse köyünden Şerîfe bint-i es-Seyyid Ali nâm hatununkidir. Şerîfe, Konya mahkemesine gelerek evlenmek istediği Mustafa bin Ahmed’in vekîli olan babası Ahmed bin İlyâs ve hâlâ nâmzedlisi olan Veli bin Abdulkâdir huzûrunda, “*Bundan âkdem işbu hâzır-ı bi’l-meclis olan Kör Veli bin Abdulkâdir bana nâmzed itmiş idi hâlâ beynimizde âkd-ı nikâh cârî olmamağla benim mezbûr Veli’ye âkd-ı nikâha rızâm yokdur nefsimi merkûm Ahmed’in oğlu Mustafa’ya tezvîc ederim merkûm Kör Veli’den beynimizde âkd-ı nikâh cârî olmadığını su’âl edüp takrîri tabrîr olunması dahî matlûbumdur*” deyince, Kör Veli cevâbında Şerîfe ile aralarında nikâh olmadığını itirâf etmiş ve Şerîfe’ye dilediği ile evlenebileceği söylenmiştir⁷³.

Hem nâmzedlisini, hem de kendisine tâlib olan ikinci bir şahsı reddederek üçüncü biri ile evlenmek arzusunu dillendiren genç kızlar da vardı⁷⁴.

⁶⁹ KŞS 42 / 218-1 (22 Muharrem 1119 / 25 Nisan 1707).

⁷⁰ KŞS 11 / 38-1 (21-29 Şa’bân 1071 / 21-29 Nisan 1661).

⁷¹ KŞS 10 / 165-2 (1-10 Rebî’ü’l-evvel 1071 / 4-13 Kasım 1660).

⁷² KŞS 50 / 151-1 (20 Zî’l-hicce 1138 / 19 Ağustos 1726).

⁷³ KŞS 47 / 164-4 (23 Zî’l-hicce 1128 / 8 Aralık 1716).

⁷⁴ KŞS 46 / 29-3 (5 Rebî’ü’l-evvel 1125 / 11 Nisan 1713).

Nişanın yapılmasından sonra oldukça uzun bir süre geçmiş olmasına rağmen, damat adayının nikâh kıymaya yanaşmaması, nâmzedin kız tarafından bozulmasının bir başka sebebidir. Konya Kazâsı'na tâbi Said-ili Nâhiyesi Ladik köyünden Fatma bint-i Yunus nâm bikr-i bâliğa, nişanlanalı aradan 10 sene geçmiş olmasına rağmen, nişanlısı Hasan bin Bekir'in nikâh kıymaya yanaşmaması üzerine, nâmzedden ferâgat etmiştir⁷⁵. Bunun yanında, nâmzedden oldukça uzun bir süre geçmiş olmasına rağmen, bir türlü nikâha yanaşmayan damat adaylarını nikâha zorlamak için başka yollar deneyen genç kızlara da rastlanılmaktadır. Bunlardan biri İç-il Sancağı Ma'muriyye Kazâsı'ndan olup misâfir olarak Konya'nın Zelve Mahallesi'nde sâkin olan Şerîfe bint-i es-Seyyid Mustafa nâm bikr-i bâliğadır. Şerîfe, 15 senedir nâmzedlisi olan Osman dayısının oğlu Mahmud'u nikâha zorlamak için olsa gerek, Ulurmak Mahallesi'nden Mehmed Beşe ibn Mahmud ile de nâmzedlenmiştir. Ancak, yeni nâmzedlendiği Mehmed Beşe, nikâh kıymak arzusunu dile getirince, Şerîfe mahkemede, “2 aydan berii Mehmed Beşe'nin 15 seneden berii işbu bâzır-ı bi'l-meclis dayım Osman'ın oğlu Mahmud'un nâmzedlileri olup bu âna gelince Mehmed Beşe ve Mahmud ile nikâh olunmayup Mehmed'e nikâha kat'a rızâm yokdur ancak nefsimi tevzice dayım oğlu Osman'a rızâm vardı” diyerek Mehmed Beşe'yi reddetmiştir. Bunun üzerine fâil-i muhtâre olduğundan nefsini dilediği kimesneye tevzice izin verilip Mehmed davadan men olunmuştur⁷⁶. Öyle anlaşılıyor ki, daha küçük yaşta dayısının oğlu Mahmud ile nâmzedlenen Şerîfe, aradan 15 sene geçmesine rağmen, Mahmud'u nikâha râzı edememiş ve bir türlü nikâha yanaşmayan dayıoğlunu evlenmeye zorlamak için bir başkası ile nişanlanma yoluna gitmiştir. Ancak sonunda dayıoğlu ile evlenip evlenemediği konusunda elimizde yeterli bilgi bulunmamakla birlikte, ısrarlı şekilde Mahmud'u istemesi, bu arzusuna ulaşmış olduğu ihtimâlini güçlendirmektedir.

Nişanın kız tarafından bozulmasının bir başka sebebi de erkeğin nâmzedden sonra başka bir yere gitmesi ve uzun bir süre gelmemesidir. Meselâ Dolabucu Mahallesi'nden Mihri bint-i Ebûbekir nâm bikr-i bâliğa, kendisi ile nâmzedlendikten sonra diyâr-ı âhara gidip 2 sene gelmeyen Nasuh bin Abdullah ile olan nâmzedini, aralarında nikâh olmadığı için, bozmuştur⁷⁷. Nişanlısı başka yerde olan kızını, damadı olacak kimsenin uzun süre gelmemesi sonucu nafaka ve kisvesini karşılamaya gücü olmadığı gerekçesiyle başka biri ile evlendiren analar da rastlamak mümkündür⁷⁸.

Nâmzedlisi erkeği reddederken “ben fâ'il-i muhtâreyim nefsimi dilediğim kimesneye tevzic ederim” diyerek nikâha yanaşmayan ve bir başkasını tercih ettiğini söyleyen

⁷⁵ KŞS 40 / 85-2 (5 Şevvâl 1114 / 22 Şubat 1703).

⁷⁶ KŞS 49 / 258-2 (28 Ramazân 1136 / 20 Haziran 1724).

⁷⁷ KŞS 48 / 190-2 (19 Safer 1131 / 11 Ocak 1719). Bâb-ı Aksarây Mahallesi'nden Havvâ bint-i Mahmud nâm bikr-i bâliğa ise şu anda İzmir'de sâkin Ali bin Ahmed'in kendisini yalnızca nâmzed ettiğini ve şu ana kadar da aralarında akd-ı nikâh câri olmadığını İmâm el-Hâc Mehmed Halife ibn el-Hâc Süleyman ve mahalle halkından sekiz kişi ihbârıyla tescil ettirmiştir. (KŞS 50 / 235-2, 27 Reb'ü'l-âhîr 1139 / 22 Aralık 1726).

⁷⁸ KŞS 10 / 44-3, 9 Şa'bân 1070 / 20 Nisan 1660).

kızların sayısı da oldukça çoktu⁷⁹. Nâmzedi bozan, fakat niçin bozduğuna dâir hiçbir sebep göstermeyen, yalnızca olayı tescil ettiren kızlar da vardı⁸⁰. Yukarıdan beri verilen belgelerde de görüldüğü gibi, Osmanlı toplumunda, hiç olmazsa kadınların bir bölümünün, mahkemeye gelerek dertlerini anlatabildikleri ve çoğu zaman da taraf oldukları davayı kazandıkları, mahkeme kayıtlarının tanıklığından anlaşılmaktadır.

2- Nâmzedin Erkek Tarafından Bozulmasının Sebepleri

Nâmzedlisi ile evlenmek istemeyen, bu arada onun bir başkası ile evlenmesine de engel olmamak arzusunda olan damat adayları, bizzat mahkemeye gelerek, bir sebep beyân etmeden, kendi istekleri ile nâmzedlilerinden ayrıldıklarını ve onların diledikleri ile evlenebileceklerini söylemektedirler. Bu durum sicillerde, “*merkûme nâmzedlim idi lâkin beynimizde akd-ı nikâh vâki olmamağla hâlâ hüs-ni rızâm ile fâriğ oldum min ba’d bak ve alâkam kalmadı ba’d-e’l-yevm nefsinı dilediği kimesneye tezyûc eylesün*” veya “*merkûme nâmzedlim idi hâlâ rızâm ile fâriğ oldum min ba’d alâkam kalmadı ba’d-e’l-yevm dilediği kimesneye nefsinı tezyûc eylesün*” şeklinde değişik biçimlerde ifâde edilmektedir⁸¹.

Hiçbir bahâne göstermeden nâmzedlisi ile evlenmek istemediğini söyleyen damat adaylarının yanında, bazı sebepler beyân ederek ayrıldığını belirten pek çok damat adayları vardı. Bunların ileri sürdüğü sebepler genellikle maddî idi. Bu konuda Sarı Yakub Mahallesi’nden Mustafa bin Velî’nin oldukça dıramatik bir ayrılma bahânesi vardı. Mustafa, mahkeme, evlenebilse ileride kayınvâidesi olacak Şerîfe nâm hatun huzûrunda, “*Mukaddemâ mezbûre Şerîfe’nin kızı Âtike benim nâmzedlim idi almağâ iktidârım olmamağla 15 gün dabî va’d e virilmiş idi hâlâ 15 gün mürûr edüp almağâ iktidârım olmayup mezbûre Âtike’den kat-ı alâka eyledim ba’d-e’l-yevm nefsinı dilediği kimesneye tezyûc eylesün*”⁸² diyerek evlenme husûsunda acziyetini bildirmiştir. Anlaşılan, uzun süredir nâmzedli olan Mustafa ile Şerîfe, maddî

⁷⁹ Meselâ Konya Kazâsı Bekirce karyesinden Musa bin Ahmed nâmzedlisi Tolassa nâm karye sâkinlerinden Râziye bint-i Mahmud Beşe nâm bikr-i bâliğayı (KŞS 45 / 99-4, 28 Şevvâl 1126 / 6 Kasım 1714); Bayburd-ı Karaman Kazâsı’na tâbi Göçü nâm karye sâkinlerinden Abdullah bin Veli 8 senedir nâmzedlisi olan Râziye bint-i Abdulcelil nâm bikr-i bâliğayı (KŞS 45 / 193-1, 22 Safer 1127 / 27 Şubat 1715); Sahrâ Nâhiyesi’ne tâbi Efe karyesinden İbrahim bin Hasan 5 senedir nâmzedlisi olan Havvâ bint-i Mehmed nâm bikr-i bâliğayı (KŞS 45 / 215-2, 22 Rebî’ü’l-evvel 1127 / 28 Mart 1715) nâmzedli oldukları halde nikâha yanaşmadıkları iddiası ile dava etmişler, ancak kızların nikâha râzî olmamaları ve fâil-i muhtâre olduklarını söylemeleri üzerine davacı damat adaylarının hepsi davalardan men edilip kızlara istedikleri ile evlenebilme izni verilmiştir. Bu misâlleri daha da artırmak mümkündür: KŞS 45 / 241-1; KŞS 47 / 72-3; KŞS 49 / 27-2; KŞS 49 / 83-1; KŞS 49 / 229-5; KŞS 49 / 253-3; KŞS 48 / 230-3; KŞS 45 / 31-3; KŞS 45 / 117-1; KŞS 45 / 209-4; KŞS 47 / 3-4; KŞS 48 / 147-2; KŞS 49 / 163-3; KŞS 49 / 260-1; KŞS 50 / 235-4.

⁸⁰ Konya sâkinlerinden Hızır nâm şâb tarafından vekili olup babası ve velisi olan Kalender nâm kimesne, Sahrâ Nâhiyesi’ne tâbi İrmek karyesinden Esleme nâm bikrin dayısı Ali bin Arslan huzûrunda “*merkûme Esleme mukaddemâ oğlum mezbûr Hızır’a nâmzed olmuşidi hâlâ fâriğ oldu min ba’d alâka ve medhali kalmadı*” diyerek olayı tescil ettirmiştir. (KŞS 10 / 154-5, 20 Safer 1071 / 25 Ekim 1660).

⁸¹ KŞS 10 / 94-4; KŞS 10 / 137-3; KŞS 39 / 85-3; KŞS 43 / 246-1; KŞS 49 / 144-4

⁸² KŞS 11 / 65-6 (1-10 Şevvâl 1071 / 30 Mayıs-8 Haziran 1661).

sıkıntı sebebi ile evlenemeyince, kendisine, gerekli hazırlıkları yapması için 15 gün ek bir süre verilmiş, ama Mustafa, yine de verilen süre içerisinde istenilen hazırlıkları yapamadığı için, istemeyerek de olsa, nişanlısından ayrılmak zorunda kalmıştır. Aynı şekilde Çıralı Mescid Mahallesi'nden Nasuh bin Hâcî, Ördek bint-i Mehmed nâm bîkr-i bâliğa ile olan nâmzedi⁸³; Sudirhemi Nâhiyesi Dilgözü karyesinden el-Hâc Hüseyin bin Yusuf da, 1 senelik nâmzedlisi Ayşe bint-i el-Hâc Mehmed ile olan nâmzedi⁸⁴ maddî sıkıntılar sebebi ile nikâh masraflarına iktidârları olmadığı gerekçesiyle bozmuşlardır.

Namzedden ayrılan erkeklerin ayrılma sebeplerinden biri de evleneceği kızın mehr-i mu'accelini görmeye iktidârı olmamasıdır. Meselâ Hoca Habib Mahallesi'nden Süleyman bin Bâlî mahkemede, nâmzedlisi Sâliha bint-i Muharrem nâm bîkr-i bâliğanın vekili olan babası Muharrem huzûrunda, "*Târîh-i kitâbdan 4 sene mukaddem Sâliha'yı nâmzed eylemişidim lâkin beynimizde akd-ı nikâh cârî olmamışidi hâlâ mehr-i mu'accelini görmeğe iktidârım olmamağla medfû'um olan 15 guruşu Sâliha'nın babası Muharrem yedinden ahz ve kabz eyledim Sâliha nefsinin dilediği kimesneye tezvîc eylesün*"⁸⁵ diyerek acziyetini bildirmiş ve nişanlısından ayrılmak zorunda kalmıştır.

Akıncı Mahallesi'nden es-Seyyid Ali bin es-Seyyid İbrahim ise hâlâ Karaman vâlisi Mehmed Paşa tarafından bu husûs için mübâşir tayin edilen Abdullah Ağa vâsitasıyla Seb'ahân Mahallesi'nden Molla Süleyman bin Hâcî Mehmed'i mahkemeye getirterek üzerine dava edip, "*Süleyman'ın kızı Ayşe nâm bîkr-i bâliğa benim nâmzedlim olup bu âna gelince nikâh olmamağla nikâh mûrad eylediğimde imtinâ eder su'âl olunsun*" deyince, Süleyman cevâbında "*Kızım Ayşe Ali'nin nâmzedlisi olup örf-i belde üzere mehr-i mu'accel ve mü'accelini talep eylediğimde edâdan imtinâ eder*" diyerek karşılık vermiş, durum tekrar Ali'ye sorulunca, örf-i belde üzere mehr-i mu'accel ve mü'eccele iktidârı olmadığını kabul etmiştir. Sonuçta Ayşe'ye nefsinin dilediği kimseye tezvîc izin verilir Ali davadan men olunmuştur⁸⁶.

Evlenmek üzere bir kıza nâmzed eden damat adayının nâmzedlisini bırakarak uzak bir yere gitmesi ve ne zaman döneceğinin belli olmaması da nâmzedin bozulması için yeterli bir sebeptir. Başka bir yere gitmek durumunda olan erkek, nişanlısını boş yere bekletmemek için, giderken onu serbest bırakmakta ve mahkemeye gidip nâmzedden ayrıldığını kaydettirmese bile, bunu bir topluluk huzûrunda dillendirerek kızın serbest olduğunu ve dilediği ile evlenebileceğini belirtmekteydi. Kız da, onun bu söylediklerini delil olarak kullanarak namzedden ayrıldığını mahkemede tescil ettiriyordu⁸⁷. Aslında burada yapılan, nâmzedden ayrıldığının tescili değil, kız ile erkek arasında nikâh akdinin yapılmadığının tesciliydi. Bunun tescil ettirilmesi de, kızın ileride yapacağı bir evlilik esnâsında problem yaşamaması için önemliydi.

⁸³ KŞS 41 / 21-2 (27 Zi'l-hicce 1115 / 2 Mayıs 1704).

⁸⁴ KŞS 45 / 152-3 (6 Muharrem 1127 / 12 Ocak 1715).

⁸⁵ KŞS 43 / 155-3 (10 Ramazân 1119 / 5 Aralık 1707).

⁸⁶ KŞS 49 / 212-1 (19 Receb 1136 / 13 Nisan 1724).

⁸⁷ KŞS 49 / 246-2 (7 Ramazân 1136 / 30 Mayıs 1724).

3- Nâmzedin Karşılıklı Anlaşarak Bozulması

Evlenmek arzusu ile nişanlanan kız ve oğlanın, ileri sürdükleri çeşitli bahânelerle ve tek taraflı bir irâde beyânıyla, nâmzedi bozdukları görüldüğü gibi, birlikte mahkemeye gelerek ortak bir kararla ayrıldıklarını tescil ettirdiklerini de görmek mümkündür. Meselâ Karakayış Mahallesi'nden Mustafa Çelebi bin Mevlüd mahkemede, Fatma bint-i el-Hâc Yakub nâm bîkr-i bâliğa huzûrunda, “*Bundan akdem Fâtıma'yı kendime tezevvüc etmek üzere nâmzed etmişdim ancak beynimizde akd-ı nikâh cârî olmayıp mezbûre dabî tefrîk murâd eylediği hasebiye mezbûreyi tezevvüc etmekden ferâgat eyledim mezbûre Fâtıma nefsinin dilediği kimesneye tezvîc eylesün*” diyerek birlikte verilmiş bir kararla nâmzedden ayrıldıklarını tescil ettirmiştir⁸⁸.

Pîrî Paşa Mahallesi'nden Abdurrahman bin Musa Beşe ise, Fatma bint-i Süleyman nâm bîkr-i bâliğanın vekili ve vâlidesi Ümmü bint-i Ömer mahzarında, “*Fâtıma benim nâmzedlim olup hâlâ istinkâh murâd eylediğimde imtinâ' etmekle ben dabî ferâgat edip ba'de'l-yevm Fâtıma ve Ümmü'de aslâ da'vâ ve nizâ'ım yokdur*”⁸⁹ diyerek kızın nişanı istememesi üzerine, kendisinin de onu istemediğini ifâde edip nişanı bozduğunu söylemiştir. Yine Pîrî Paşa Mahallesi'nden Mehmed bin Hüseyin'in vekili Ahmed Çelebi ibn el-Hâc Mustafa da, Karaarslan karyesinden Kamerşâh bint-i Süleyman mahzarında, “*Mehmed bundan akdem Kamerşâh benim nâmzedlim olup bu ana gelince nikâh olunmamağla biri birimize medfû'umuz dabî olmamağla nâmzedde ve busûs-ı mezbûra müte'allık da'vâdan biri birimizin zimmetini ibrâ eyledik Kamerşâh nefsinin dilediği kimesneye tezvîc eylesün dedi*”⁹⁰ diyerek nişanı karşılıklı olarak bozduklarını belirtmiştir. Bu tür misâlleri çoğaltmak mümkündür. Ancak burada verilen misâllerde de görüldüğü gibi, taraflar ortak kararlarla ayrılırken herhangi bir sebep beyân etmeyip yalnızca ayrıldıkları kaydettirmişlerdir.

C- Nâmzedin Bozulmasından Sonra Ortaya Çıkan Anlaşmazlıklar

İster kız, ister erkek, isterse her iki taraf anlaşarak birlikte namzedi bozmuş olsunlar, bu durum, taraflar arasında bazı tartışmaların ve anlaşmazlıkların çıkmasına sebep oluyor ve bu tartışmalar da, çoğu zaman, tarafları mahkemelik ediyordu. Bu kavgaların sebebi, daha çok, nâmzed sırasında veya nâmzedlik süresinde karşılıklı verilen hediyeler yanında, erkeğin nâmzedden ayrılmasına rağmen, kızın bir başkası ile olan evlenme arzusunu engelleme çabası olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşağıda, sicillere kaydedilmiş bu anlaşmazlıklarla ilgili olaylar değerlendirilmeye çalışılacaktır.

⁸⁸ KŞS 43 / 61-2 (14 Rebî'ü'l-âhir 1119 / 15 Temmuz 1707).

⁸⁹ KŞS 48 / 238-2 (14 Rebî'ü'l-âhir 1131 / 6 Mart 1719).

⁹⁰ KŞS 49 / 218-3 (28 Receb 1136 / 22 Nisan 1724). Aynı şekilde Sudirhemi Nâhiyesi Karadığın karyesinden Veli bin Abdullah ile nişanlısı Dehüdâ Mahallesi'nden Sâliha bint-i Mehmed nâm bîkr-i bâliğa da ortak kararlarla ayrıldıklarını tescil ettirmişlerdir. (KŞS 49 / 218-4, 29 Receb 1136 / 23 Nisan 1724).

1- Eşyalarla İlgili Anlaşmazlıklar

Sicillerdeki nâmzed belgelerinin büyük bir kısmının varlık sebebini, nâmzed esnâsında alınıp verilen eşyalarla ilgili anlaşmazlıklar oluşturur. İslâm hukûkunda nişanın bozulması hâlinde, verilen hediyelerin hukûkî durumu hakkında, daha önce, bilgi verilmişti. Buna göre nişan yapılırken ve nişanlılık süresinde tarafların birbirilerine verdikleri hediyeler konusunda mezhepler arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Hanefî hukûkunda nişanlıların birbirine verdiği hediyeler husûsunda “*hibe*” hükümleri cârî olup nişan bozulduğunda hediyeler aynen veya değişikliğe uğramış olarak mevcut ise geri alınabilir. Ancak tüketilmiş veya zâyî olmuş ise bunların kendileri veya kıymetleri tazmîn ettirilemez⁹¹.

Hanefî hukûkunun uygulandığı Osmanlı Devleti’nde, bu arada Konya’da, nâmzedin bozulmasından sonra taraflar arasında ortaya çıkan çeşitli anlaşmazlar şer’iye sicillerine yansımıştır. Bu tür davaların ekseriyetle nişanlılarından ayrılmak zorunda kalan erkekler tarafından açıldığı müşâhede edilmektedir. Evlenmek arzusu göstererek bir kızla nâmzedlenen erkeğin, bir süre sonra, gelin adayının evliliğe yanaşmayarak nikâha râzî olmaması sebebi ile, nâmzedlisinden ayrılmak mecbûriyetinde kaldığı görülmektedir. Böyle durumlarda erkek tarafından daha önce nâmzedlik esnâsında ve nâmzedlik süresi içerisinde kıza ve âilesine çeşitli adlarla verilen eşya ve paralar, mağdûr durumda olan damat adayı tarafından dava edilerek geri talep edilmekteydi⁹². Nâmzedlisinden ayrıldıktan sonra vermiş olduğu eşyaları vekili vâsıtasıyla geri alanlar da oluyordu⁹³.

Nişan sırasında ağırlık nâmıyla bazı eşya ve paraların verildiği görülmektedir ki, bunu, genellikle, düğün hazırlıkları yapmakta olan kız tarafına erkek tarafının maddî bir yardımı olarak görmek gerekir. Ağırlık adı altında verilen bu eşyaların aynısı mevcut ise aynıları, zâyî olmuş ise kıymetleri talep ediliyordu⁹⁴.

Yalnızca erkek tarafının kıza değil, kız tarafının da erkeğe ağırlık adı altında bazı eşyalar verdiği görülmektedir. Verilen bu eşyalar, nâmzed bozulunca, karşılıklı olarak geri alınıp her iki taraf birbirinin zimmetini ibrâ ediyordu. Meselâ, Mu’in Mahallesi’nden es-Seyyid Veli bin el-Hâc Receb, Havvâ bint-i Molla Ali nâm bîkr-i bâliğayı 2 sene önce nâmzedlediğinde ağırlık nâmıyla 10 guruş nakid, 2 guruşluk gülâbdan, 2 guruşluk kenarlık ipek, 100 boyunluk ve 1 frengi arkiye vermiş, Havvâ da karşılığında es-Seyyid Veli Çelebi’ye münakkaş makreme, gömlek ve sâir ağırlık nâmıyla bazı eşya göndermiştir. Havvâ nikâha yanaşmayıp nâmzed bozulunca her iki taraf verdikleri ağırlıkları karşılıklı olarak alıp zimmetlerini ibrâ etmişlerdir⁹⁵.

⁹¹ Zuhaylî, C.9, s.25-26; Karaman, C.1, s.298; Cin, s.50-51; Bilmen, C.II, s.12.

⁹² Bu konuda verilmiş bir fetvâ şöyledir: “*Zeyde Hind nişanlanırken, Zeyd Hind’e nişan olarak şu şu eşyayı verir. Daba sonra da Hind’le evlenmekten vazgeçer. Adı geçen eşya bâlâ ortadaysa, Zeyd bunları Hind’den geri isteyebilir mi? Cevap: Evet*”. Colin Imber, “Kadınlar, Evlilik ve Mülkiyet: Yenişehirli Abdullah’ın Behcetü’l-Fetâvâ’sında Mehr”, **Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları**, (Editör: Madeline C. Zilfi), (Çev: Nemciye Alpay), İstanbul 2000, s.84. Belge için bkz. **KŞS 47 / 174-1**

⁹³ **KŞS 43 / 163-2** (25 Ramazân 1119 / 20 Aralık 1707).

⁹⁴ **KŞS 42 / 107-1** (13 Şevvâl 1118 / 18 Ocak 1707). Ayrıca ağırlık konusunda ortaya çıkan anlaşmazlıklar hakkında bkz. **KŞS 50 / 99-1**; **KŞS 42 / 121-3** ve **KŞS 42 / 123-1**.

⁹⁵ **KŞS 42 / 180-2** (24 Zi’l-hicce 1118 / 29 Mart 1707).

Osmanlı Toplumunda Nâmzedin (Nişanın) Bozulması ve Sonuçları: Konya Örneği

Nişan esnâsında veya nişanlılık süresi içerisinde taraflar birbirlerine eşyalar vermekle kalmıyor, maddî destek olmak gayesiyle, yeni akrabalarına borç paralar da verebiliyorlardı. Ancak nâmzed bozulunca tarafların karşılıklı vermiş oldukları bu paraları geri istedikleri, bu sırada aralarında anlaşmazlıklar çıktığı ve devreye giren arabulucular vâsıtasıyla anlaşmaları görülmektedir. Vadi-i Meram Mahallesi'nden İbrahim Beşe ibn Muharrem, Aynî bint-i Halil nâm bîkr-i bâliğayı 1,5 sene önce nâmzedlediğinde, ileride kayınpederi olacak kızın babası Halil'e borç olarak 20 guruş vermiştir. Buna karşılık Aynî de damat adayına 15 kile buğday göndermiştir. Fakat İbrahim Beşe'nin mehr-i mu'aceli görmeye iktidâr olmadığı gerekçesi ile nikâh akdi yapamaması üzerine, taraflar vermiş oldukları borçları karşılıklı olarak geri isteyince aralarında anlaşmazlık çıkmıştır. Araya girenlerin tavassutuyla İbrahim Beşe, bedel-i sulh olarak Aynî'ye 6 guruş verip iki taraf vermiş olduklarından karşılıklı olarak vazgeçmişlerdir⁹⁶.

Yukarıda olduğu gibi, bazı hâllerde de taraflar arasındaki anlaşmazlıklara her iki tarafın güvendiği ve itibâr ettiği kimseler müdâhale ederek tarafları anlaştırmaktaydılar. Bunlar, sicillerde genellikle, “*müslimûn-ı muslibân*” şeklinde tarif edilmektedir ki, sulh edici-anlaştırıcı müslümanlar olarak ifade edebileceğimiz kimselerdir⁹⁷. Bazen de taraflar, vermiş oldukları eşyaları ya da kendilerine verildiği iddia edilenleri almadıklarını ispatlayabilmek için İslâm hukûkunun iddiayı ispat yollarından biri olan “*yemîn etme*” yoluna başvuruyorlardı⁹⁸. Nâmzed esnâsında vermiş oldukları eşyaların tamamını alamasalar da, bir miktar para almak sûretiyle davalarından vazgeçenler de vardı⁹⁹.

Yalnızca halktan değil, bazen ileri gelen kimselerin de nâmzedlilerinden ayrıldıktan sonra mahkemeye gelip nâmzedlik devresinde vermiş oldukları eşyalar karşılığında para aldıklarını görmek mümkündür. İleri gelenlerden olduğu taşıdığı “Çelebi” lakâbından anlaşılan ve belki de Mevlânâ soyundan olan, ancak belgede ifade edilmeyen, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Mahallesi sâkinlerinden Mehmed Çelebi ibn Ebûbekir Çelebi bunlardan biridir. Mehmed Çelebi aynı mahalleden nâmzedlisi olan ve kendisinin de sâdâtan olduğu anlaşılan, zâhirü'l-muhadderât Şerife Ayşe Kadın bint-i es-Seyyid Abdurrahman Çelebi nâm bîkr-i bâliğanın vekîli ve karındaşı umdetü's-sâdâti'l-kirâm es-Seyyid Ârif Efendi ibn es-Seyyid Abdurrahman Çelebi huzûrunda, “*Şerife Ayşe Kadın'a 1 sene mukaddem nâmzed edüip lâkin akd-ı nikâh cârî olmamışidi hâlâ müvekkile-i merkûmenin akd-ı nikâba rızâsı olmamağla hîn-i nâmzedde medfû'um olup işbu mu'âyene olunan 1 alaca ve 1 taraklı kumaş ve 1 al zıbnluk ve 15 sarı ve beyaz gülâbdân ve 120 dirhem elvân ipek ve 100 dirhem kenar ipeği ve 3 çenber ile harc ve masrûfum olan meblağ mukâbelesinde 19 guruş ve 2 sülüs nakd vekîl-i merkûm Ârif Efendi yedinden abz ve kabz*

⁹⁶ KŞS 45 / 200-2 (4 Rebi'ü'l-evvel 1127 / 10 Mart 1715).

⁹⁷ KŞS 46 / 22-2 (29 Safer 1125 / 27 Mart 1713).

⁹⁸ KŞS 48 / 84-2 (14 Receb 1130 / 13 Haziran 1718); KŞS 41 / 85-2 (28 Safer 1116 / 2 Temmuz 1704).

⁹⁹ KŞS 44 / 50-3; KŞS 44 / 66-1 ve KŞS 40 / 199-2.

ve *zîmmetini ibrâ eyledim nefsinî dilediği kimesneye tezvîc eylesün*¹⁰⁰ dediği kaydedilmiştir.

Nişan esnâsında, yalnız erkek tarafı kıza eşyalar vermekle kalmıyor, kız tarafı da buna karşılık olarak damat adayına hediyeler veriyordu. Tabii ki, nişan bozulunca her iki taraf karşılıklı olarak verdikleri bu hediyeleri geri almakta¹⁰¹, ya da birbirilerine yapmış oldukları masrafa mahsûb etmekteydiler¹⁰². Bunun yanında yalnızca kızın erkeğe eşyalar verdiği olaylar da vardı. Namzedin bozulması hâlinde kız da, vermiş olduğu bu eşyaları eski nişanlısından talep edip alabilmektedir. Bu husûsta, mahkeme kâtibi tarafından Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî soyundan olduğu ısrarla belirtilirken hangi mahallede oturduğu kaydedilmeyen, ancak büyük bir ihtimalle, Konya'nın en büyük mahallelerinden biri olan Türbe-i Celâliye Mahallesi'nden olduğu anlaşılan Şerîfe Ayşe bint-i es-Seyyid Bostan Efendi nâm bîkr-i bâliğanın hikâyesi oldukça ilgi çekicidir. Şerîfe Ayşe'nin vekili es-Seyyid Süleyman Ağa ibn es-Seyyid İbrahim Çelebi mahkemede, sâdâttan olan es-Seyyid Ahmed Beg ibn es-Seyyid Ahmed üzerine dava edip, "*Bundan akdem es-Seyyid Ahmed Beg müvekkilem Şerîfe Ayşe nâm bîkri nâmzed edüp beylerinde nikâh cârî olmamışidi hâlâ müvekkilem Ayşe nefsinî ihtiyâr ve tezvîce rızâsı yokdur es-Seyyid Ahmed Beg'den su'âl olunsun*" deyince, Ahmed Beg cevâbında "*Ayşe bana nâmzed olup nikâh cârî olmadı ve âdet-i beldemiz dahî leyle-i zîfâfîdan bir gün mukaddem akd-ı nikâh olmakdır*" diyerek nâmzedlisi olup nikâh olunmadığını itirâf edince, nikâhın ancak kızın rızâsı ile olabileceği belirtilmiştir¹⁰³. Arkasından da es-Seyyid Süleyman Ağa, nâmzed olunduğunda Şerîfe Ayşe'nin es-Seyyid Ahmed Beg'e 10'ar guruş kıymetli 25 adet boğçalanmış mükemmel don ve gömlek verdiğini, vermiş olduğu 25 adet boğçanın aynı mevcut olanlarının aynılarını, müstehlek olanlarının ise kıymetlerinin tazmîn ettirilmesi için yeni bir dava açmıştır. Ahmed Beg de,

¹⁰⁰ KŞS 44 / 64-1 (14 Rebî'ü'l-evvel 1122 / 13 Mayıs 1710).

¹⁰¹ Bu husûsta verilen fetvâda, "*Zeyd nâmzedi Hind'e nişan nâmına bir mikdâr emti'a ve esvâb irsâl edüp Hind dahî Zeyd'e bir mikdâr esvâb irsâl eylese Zeyd ol emti'a ve esvâbı Hind'den abz eyledikede Hind dahî veh-i muharrer üzere irsâl eylediğini mevcûd olcaks Zeyd'den istirdâda kâdir olur mu? el-Cevâb: OLUR*" denilmektedir. Mentesh-zâde Abdurrahim Efendi, **Fetâvâ-yı Abdurrahim Efendi**, C.I, Dersaadet 1243, s.197. Bir başka fetvâda da, "*Zeyd Amr'ın kızını Hind'e nâmzed oldukda nişan nâmına Hind'e bu'zî eşya gönderüp Hind dahî Zeyd'e şu kadar mikdâr eşya gönderse bu'debu Hind Zeyd'e varmayup nefsinî âbara tezvîc eyledikede gönderdiği eşya-i mevcûdeyi Zeyd'den gerü almağa kâdire olur mu? El-Cevâb: OLUR*" denilmektedir. Abdurrahim Efendi, C.I, s.197.

¹⁰² Meselâ Sâhibatâ Mahallesi'nden Mustafa bin Ahmed de mahallelisi Havvâ bint-i İbrahim nâm bîkr-i bâliğayı 1 sene önce nâmzed eylediğinde, nâmzed ânında kızın babası İbrahim ile halası Ümmü Hatun'a helva üzerinde 4 guruş, daha sonra da Havvâ'ya 2 guruşluk ipek ve hınna göndermiş, aralarında nikâh akdi olmaması sebebiyle bunları dava etmiştir. Havvâ ise Mustafa'nın 2 guruşluk hediyesi karşılığında kendisinin de 1 gömlek, 1 don, 1 uçkur ve 1 makreme hediye eylediğini, lâkin nikâh olmamakla fâil-i muhtâre olup nefsinî dilediğine tezvîc edeceğini ve gönderdiği 4 guruşu dahî geri verebileceğini söylemiştir. (KŞS 48 / 76-4, 13 Receb 1130 / 12 Haziran 1718). Aynı şekilde, Karacığân Mahallesi'nden İbrahim bin İvaz da nişanlısı Ulurmak Mahallesi'nden Havvâ bint-i Mehmed nâm bîkr-i bâliğaya gönderdiği 9 guruşluk eşyaya karşılık olarak, onun, kendisine gönderdiği 4 guruşluk eşyayı mahsûb edip bâki kalan 5 guruşu Havvâ yedinden tamâmen aldığını ve nefsinî dilediğine tezvîc edebileceğini belirtmiştir. (KŞS 48 / 45-3, 3 Cemâziye'l-âhir 1130 / 4 Mayıs 1718).

¹⁰³ KŞS 44 / 80-2 (27 Rebî'ü'l-evvel 1122 / 26 Mayıs 1710).

cevâbında iddia edilen 25 adet boğçalanmış don ve gömlekten ancak kendisine ulaşan 10'ar guruş kıymetli 3 adet ve 4'er guruş kıymetli 5 adet ki, toplam 8 adet boğça olup bunların da kıymetinin 50 guruş olduğunu söylemiş ve diğer 17 adet boğçayı inkâr etmiştir. Bunun üzerine mahkeme, kabul eylediği 8 adet boğçanın aynı mevcut ise ayınlarını, müstehlek olanlarının da kıymetlerini edâ etmesi için es-Seyyid Ahmed Beg'e tenbihte bulunmuştur¹⁰⁴.

Nâmzed sırasında verdikleri eşyalardan ferâgat edenler olduğu gibi¹⁰⁵, bunları karşılıklı geri alıp davalarından ferâgat edenler de vardı¹⁰⁶. Bununla birlikte Osmanlı Devletinde uygulanan Hanefî hukûkuna göre, nâmzed sırasında verilen yenilecek şeylerin yenilmesi veya tüketilmesi durumunda, erkek vermiş olduğu bu hediyelerin bedellerini karşı taraftan talep edemez¹⁰⁷.

Nişanın bozulması durumunda bazı hukûkî neticeler ortaya çıkıyordu. Bunların başında mehre karşılık yapılan harcamalar ve verilen hediyelerin durumu gelmektedir. Nişanlanan erkek, nişanlısına mehri için bir miktar para veya eşya verebilir. Ancak mehri, erkeğin ödemesi gerekli bir borç hâline getiren sebep nikâhtır. Nikâh gerçekleşmeden nişanın bozulması hâlinde, mehri de söz konusu olamayacağından, erkeğin mehre karşılık olarak verdiği veya yaptığı harcamaları geri istemesi tabiidir¹⁰⁸. Bu durumda erkek, mehre mahsûben vermiş olduğu şeyler mevcut ise aynen, telef olmuş ise kıymetlerini geri alabilir¹⁰⁹.

Damat adayının ölmesi durumunda, mehre karşılık olarak vermiş olduğu şeyler, değişikliğe uymuş olsun veya olmasın, mevcut ise aynen, telef olmuş ise bedeli geri alınabilir¹¹⁰. Bunun yanında, ölen damat adayının nâmzedlisi için harcamış olduğu paralar ve verdiği eşyaların da mirasçıları tarafından geri talep

¹⁰⁴ **KŞS 44** / 81-1 (27 Rebî'ü'l-evvel 1122 / 26 Mayıs 1710).

¹⁰⁵ **KŞS 11** / 87-2 (21-29 Şevvâl 1071 / 19-27 Haziran 1661).

¹⁰⁶ **KŞS 40** / 49-2; **KŞS 49** / 130-5; **KŞS 50** / 99-3 ve **KŞS 50** / 153-5

¹⁰⁷ Zuhaylı, C.9, s.25-26. Bu konuda şeyhülislâm Ali Efendi'nin vermiş olduğu fetvâ şöyledir: “Zeyd nâmzedi Hind'e me'kûlât makûlesinden şu kadar eşya ibdâ edüp Hind dâbî istihlâk etdikden sonra Zeyd Hind'i tezvâden fâriğ olsa Zeyd eşya-i mez'bûreyi Hind'e tazmîne kâdir olur mu? El-Cevâb: OLMAZ”. Çatalcalı Ali Efendi bin Muhammed, **Fetâvâ-yı Ali Efendi**, C.I, İstanbul 1311, s.52. “Zeyd Hind-i bikere nâmzed oldukda tarafeynden her biri âhara bediye tariki ile ba'zı eşya irsâl edüp her biri alup istihlâk etdikden sonra nikâb miyesser olmasa ol bedâya tarafeynden tazmîn olunur mu? El-Cevâb: OLUNMAZ”. Abdurrahim Efendi, C.I, s.197. Bu konularla ilgili belgeler için bkz. **KŞS 50** / 21-3; **KŞS 40** / 80-1.

¹⁰⁸ Bu konuda verilen fetvâda, “Zeyd Hind'e nâmzed oldukda mebr-i mu'accel nâmna şu kadar eşya gönderüp ba'dehu Hind'i tezevvüden fâriğ olsa Zeyd eşya-i mez'bûreyi Hind'den istirdâda kâdir olur mu? El-Cevâb: OLUR” denilmektedir. Ali Efendi, C.I, s.51. Bir başka fetvâda ise “Zeyd, Amr'ın kızını Hind'e nâmzed olup, bir miktar akça ve ba'zı esvâb kalın gönderse, Amr mukâbelesinde dondan ve gömlekten ve sair levâzımdan ana mu'âdil ba'zı esvâb gönderse, ba'de zamanın ayrıldıktan, Zeyd kalın deyi peyverdiği akçayı ve esvâbı almağa kâdir olur mu? El-Cevâb: Kalın mebr-i mu'acceldir. Hediye değildir ki, mukabelesinde ivâz-ı mu'âdil gönderile, vermek lâzımdır” denilmektedir. M. Ertuğrul Düzdağ, **Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Fetvâları Işığında 16. Asır Türk Hayatı**, İstanbul 1983, s.37. Bu konuda daha fazla fetvâ için bkz. Abdurrahim Efendi, C.I, s.197-198.

¹⁰⁹ Karaman, C.1, s.297; Bilmen, C.II, s.11; **KŞS 47** / 190-3 (19 Muharrem 1129 / 3 Ocak 1717).

¹¹⁰ Bilmen, C.II, s.11.

edildiği görülmektedir. Ancak bu para ve malların geri alınabilmesi için davacıların bunu ispatlamaları gerekir¹¹¹.

Yanında çalıştığı kimse tarafından kızını vermek vaadiyle uzun süre hizmet ettirilen ve kayınpeder olacak kişinin daha sonra bu vaadinden dönmesi sebebiyle, yapmış olduğu hizmetlerinin karşılığını alabilmek için dava açan kimselere de rastlanılmaktadır. Bu konuda Kır-ili Kazâsı Sâdık Hâcî karyesinden olup Konya Karatay Medresesi'nde sâkin olan Molla Mustafa bin Mustafa'nın hikâyesi oldukça ilginçtir. Molla Mustafa, mahkemede, Aklan Mahallesi'nden Molla Ahmed bin Mehmed'i dava ederek, "*Molla Ahmed târîb-i kitâbdan 9 sene mukaddem kızını Ayşe'yi bana nâmzed edüp 9 seneden berri hizmetinde olup bâlâ kızını âbara akd-ı nikâh etmekle bundan akdem 9 senelik ücretimi da'vâ sadedinde olduğumda bitavassuti'l-müslimin da'vâm mukâbelesinde Ahmed yedinden 10 guruş nakid ve bir Mushaf-ı Şerîf alup da'vâmdan Molla Ahmed'in zimmetini ibrâ eyledim*"¹¹² demiştir. Belgeden anlaşıldığına göre, Molla Mustafa, Karatay Medresesi'nde görev yapan Molla Ahmed'in yanında 9 sene çalışmıştır. Molla Ahmed, yanında çalışan bu genci beğenmiş olacak ki, kızını ona nişanlamıştır. Ancak aradan geçen 9 seneye rağmen, bir türlü kızı Ayşe'yi Mustafa'ya nikâhlanmamış ve sonunda da kızı bir başkası ile evlendirmiştir. 9 sene yanında çalışan birine kızını vermediğine göre, anlaşılan, kızını vermeyi düşündüğü damat adayını daha iye tanıyınca, vermekten vazgeçmiştir. Molla, mevleviyet pâyesi almış ulemâ hakkında kullanılan biri tabir¹¹³ olduğuna göre, Mustafa, medresede çalışan müderrislerden biri olmalıdır. Müderris olduğuna göre de, orta yaşlarda biri olduğu tahmîn edilebilir. Acaba yanında çalıştığı Molla Ahmed'in kızını nişanladığında yaşı ne kadardı, evli miydi, yoksa Ayşe ile yapacağı evlilik ilk evliliği miydi? Bunları bilmiyoruz. Belge bu konuda bize bir şey söylemiyor. Fakat 9 sene hizmetten sonra kızın kendisine verilmemiş olması, Molla Mustafa'yı hayal kırıklığına uğratmış olmalıdır. Bu sebeple de çalışmış olduğu 9 senenin ücretini dava etmiş ve karşılığında 10 guruş nakid ile bir Mushaf-ı Şerîf alarak davasından vazgeçmiştir. Molla Mustafa, meslektaşı Molla Ahmed'in kızını alabilseydi, her halde, hizmetinin karşılığını istemeyecekti. Ancak, Molla Ahmed'in kendisine bir başkasını damat seçerek kızını onunla evlendirmesi üzerine, dava açarak emeğinin karşılığını talep etmiştir.

Bütün bunların yanında, kendisine vermiş olduğu parayı geri iade ederek nikâh akdi yapmayıp nâmzedlisinden ayrılan kızlara¹¹⁴; nâmzedlisinin nafakası için vermiş olduğu parayı, o nikâha yanaşmayınca geri alan erkeklere¹¹⁵ ve

¹¹¹ **KŞS 50** / 119-4 (4 Zî'l-ka'de 1138 / 7 Temmuz 1726).

¹¹² **KŞS 50** / 75-2 (5 Ramazân 1138 / 7 Mayıs 1726).

¹¹³ M. Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.II, İstanbul 1983, s.549.

¹¹⁴ Tarhana Mahallesi'nden Emine bint-i el-Hâc Mehmed nâm bîkr-i bâliğa nâmzedlisi olan Şeyh Osman Rûmî Mahallesi'nden Molla Mehmed bin Pîr Ahmed'den nâmzed ânında aldığı 5 guruşu geri verip nâmzedlisinden ayrılmıştır. (**KŞS 50** / 240-3, 3 Cemâziye'l-evvel 1139 / 27 Aralık 1726).

¹¹⁵ Seydiveri Mahallesi'nden Süleyman bin Ahmed, 1,5 ay önce nâmzedlendiği Sâliha bint-i Mehmed'in nikâh akdine yanaşmaması üzerine, Sâliha Hatun'un nafakası için nâmzedlik döneminde harc ve sarf ettiği 23 semeni geri aldığını ve nefsinin dilediği kimesneye tezvîc edebileceğini kaydettirmiştir. (**KŞS 44** / 91-3, 6 Rebî'ül-âhir 1122 / 4 Haziran 1710).

Osmanlı Toplumunda Nâmzedin (Nişanın) Bozulması ve Sonuçları: Konya Örneği

nâmzed davası ile alâkalı olarak alıverdiği hüccete harcamış olduğu parayı hüccet alıverdiği kimseden tahsîl ettiğini mahkemede tescil ettiren kimselere¹¹⁶ de rastlanmaktadır.

Namzedin Bozulması Sonucu Dava Olunan Para ve Eşyalardan Bazıları

Davacı	Davalı	Dava Olunan Eşya ve Paralar	Geri Alınan
Eski-il Kazası Gene karyesinden İâ bin İsmail ¹¹⁷	Ordu bint-i Abdî ve kızı Mehri nâm bikr-i bâliğa	1 sim bıçak ve aralarında malum bazı eşya	Verilenin tamamı
Sahrâ Nâhiyesi Yenice karyesinden İsmail bin Barsî'nin karındaşı ve vekili Mehmed ¹¹⁸	Havvâ bint-i Ali nâm hatun ve kızı Aÿşe nâm bikr-i bâliğa	Defter ile aralarında malûm bazı eşya	Verilenin tamamı
Bayburd Kazası Boyalı karyesinden olup hâlâ Konya'da sâkin Dervîş bin Mîrzâ nâm şâb ¹¹⁹	Melîke bint-i Mehmed nâm bikrin babası ve velisi Mehmed	Bazı eşyalar	Verilenin tamamı
Belvîrân Kazası Söğüd karyesinden Ali bin Sefer ¹²⁰	Aynı karyeden Şaban bin Abdülkerim	60 guruş kaftanlık bâha	Verilenin tamamı
Mu'în Mahallesi'nden Hasan bin Osman ¹²¹	Fatma nâm bikr-i bâliğanın vekili ve babası Receb bin İbrahim	11 guruşluk eşya	7 guruş
Said-ili Nâhiyesi Ladik karyesinden Hasan bin Bekir ¹²²	Aynı karyeden Fatma bint-i Yusuf nâm bikr-i bâliğanın vekili karındaşı İsmâil	Aralarında malûm eşya	Verilenin tamamı
Hoşhân Mahallesi'nden es-Seyyid Abdullah Efendi bin Ca'fer Efendi ¹²³	Şerîfe İsmihân bint el-Hâc Mehmed nâm bikr-i balığanın vekili el-Hâc es-Seyyid Ömer bin el-Hâc Ahmed	1 çift altun bilezik	Verilenin tamamı
Sâhib Yakası Mahallesi'nden Süleyman bin Ali ¹²⁴	Sudirhemi Nâhiyesi Karadığın karyesinden Şerîfe nâm bikr-i balığanın vekili babası es-Seyyid İbrahim bin Bedel	12 guruş 1 sülüs ve ipek bahası olan 2 guruş	Verilenin tamamı

¹¹⁶ Pürçekli Mahallesi'nden Murâd Beg bin Abdülkâdir, Ahmed Çelebi ibn Topal Bekir'in nâmzed davasına müteallık husûs için kendi emriyle 1,5 guruş verip bir hüccet-i şer'îye alıverdiğini, hüccet için harcamış olduğu 1,5 guruşu da mezbûr Ahmed Çelebi yedinden tamâmen aldığı tescil ettirmiştir. (KŞS 42 / 165-1 (13 Zî'l-hicce 1118 / 19 Mart 1707).

¹¹⁷ KŞS 10 / 44-3 (9 Şa'bân 1070 / 20 Nisan 1660).

¹¹⁸ KŞS 10 / 46-3 (11 Şa'bân 1070 / 22 Nisan 1660).

¹¹⁹ KŞS 10 / 165-4 (1-10 Rebî'ü'l-evvel 1071 / 4-13 Kasım 1660).

¹²⁰ KŞS 39 / 71-2 (15 Cemâziye'l-evvel 1123 / 1 Temmuz 1711).

¹²¹ KŞS 39 / 80-3 (22 Cemâziye'l-evvel 1123 / 8 Temmuz 1711).

¹²² KŞS 40 / 92-3 (11 Şevvâl 1114 / 28 Şubat 1703).

¹²³ KŞS 42 / 52-1 (10 Şa'bân 1118 / 17 Kasım 1706).

¹²⁴ KŞS 42 / 53-3 (19 Şa'bân 1118 / 26 Kasım 1706).

İzzet SAK

Sahrâ Nâhiyesi Ebûbekir karyesinden Osman bin Ahmed'in vekili ve babası Ahmed ¹²⁵	Aynı karyeden Şerife Emine bint-i es-Seyyid Halil nâm bîkr-i bâliğa	3 çift çenber, 1 kırmızı poşu ve 1 yeşil poşu	Verilenin tamamı
Kalenderhâne Mahallesi'nden Abdî bin Ali nâm şâb emred ¹²⁶	Nesli bint-i Mehmed nâm bîkr-i bâliğanın vekili ve babası Mehmed	Aralarında nev'î ve cinsi malûm eşya	1 guruş
Aksinle Mahallesi'nden Ahmed bin Satılmış ¹²⁷	Sâlîme bint-i Abdulgaffâr'ın vekili İbrahim bin Nûh	Cinsi ve miktarı belli olmayan eşya	5 guruş
Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Mahallesi'nden Mehmed Çelebi ibn Ebûbekir Çelebi ¹²⁸	Şerife Ayye Kadın bint-i es-Seyyid Abdurrahman Çelebi nâm bîkr-i bâliğanın vekili ve karındaşı es-Seyyid Ârif Efendi	1 alaca, 1 taraklı kumaş, 1 al zibunluk, 15 sarı ve beyaz gülâbdân, 120 dirhem elvân ipek, 100 dirhem kenar ipeği, 3 çenber	19 guruş ve 2 sülüs nakd
Mevlânâ Hazretlerinin sülâlesinden Şerife Ayye bint-i Şeyh Bostan Efendi nâm bîkr-i bâliğanın vekili es-Seyyid Süleyman Ağa ibn es-Seyyid İbrahim ¹²⁹	es-Seyyid Ahmed Beg ibn es-Seyyid Ahmed	10'ar guruş kıymetli 25 adet boğçalanmış mükemmel don ve gömlek	10'ar guruş kıymetli 3 adet ve 4'er guruş kıymetli 5 adet boğça ki cem'an 8 adet boğça kıymetli 50 guruş
İnsuyu Kazâsi nefsi-i İnsuyu karyesinden Veli bin Hasan ¹³⁰	Neslihân bint-i Abdulkerim nâm bîkr-i bâliğa	10 guruş nakd ile 1 sim kemer kuşağı	Verilenin tamamı
Sudirhemi Nâhiyesi Dilgörmü karyesinden el-Hâc Hüseyin bin Yusuf ¹³¹	Ayye bint-i el-Hâc Mehmed bin Mevlüd	5 guruş	Verilenin tamamı
Türbe-i Celâliye Mahallesi'nden Mehmed bin Mustafa ¹³²	Turgut Kazâsi'na tâbi Zengen nâm karyeden Ayye bint-i Hasan'ın vekili ve zevci Mehmed bin Abdî	Nâmzed sırasında gönderdiği eşya bahâsı olan 50 guruş	15 guruş, 1 seccade
Hoşhân Mahallesi'nden Molla İbrahim bin Hızır'ın vekili el-Hâc İbrahim bin Mehmed Halife ¹³³	Şerife Hadice bint-i es-Seyyid Mustafa'nın vekili ve karındaşı es-Seyyid Halil	2 guruş	Verilenin tamamı
Dört Vukıyye Mahallesi'nden es-Seyyid Hüseyin bin Süleyman ¹³⁴	Dört Vukıyye Mahallesi'nden Mü'mine bint-i Mehmed	5 guruş 3 rub'	5 guruş 3 rub'
Hâci Eymir Mahallesi'nden Süleyman bin Mehmed nâm şâb ¹³⁵	Ayye bint-i Mustafa nâm bîkr-i bâliğanın vekili kardeşi Mûsâ	8 guruş nakd, 5 guruş 1 zolota astar ve bez bahâsı cem'an 13 guruş 1 zolota	Verilenin tamamı

¹²⁵ KŞS 43 / 182-2 (20 Şevvâl 1119 / 14 Ocak 1708).

¹²⁶ KŞS 44 / 50-3 (29 Safer 1122 / 29 Nisan 1710).

¹²⁷ KŞS 44 / 66-1 (15 Rebî'ü'l-evvel 1122 / 14 Mayıs 1710).

¹²⁸ KŞS 44 / 64-1 (14 Rebî'ü'l-evvel 1122 / 13 Mayıs 1710).

¹²⁹ KŞS 44 / 81-1 (27 Rebî'ü'l-evvel 1122 / 26 Mayıs 1710).

¹³⁰ KŞS 44 / 104-2 (23 Rebî'ü'l-âhir 1122 / 21 Haziran 1710).

¹³¹ KŞS 45 / 152-3 (6 Muharrem 1127 / 12 Ocak 1715).

¹³² KŞS 46 / 22-2 (29 Safer 1125 / 27 Mart 1713).

¹³³ KŞS 46 / 60-2 (26 Rebî'ü'l-evvel 1125 / 22 Nisan 1713).

¹³⁴ KŞS 47 / 155-2 (22 Zî'l-ka'de 1128 / 5 Kasım 1716).

¹³⁵ KŞS 47 / 174-1 (20 Zî'l-hicce 1128 / 5 Aralık 1716).

Osmanlı Toplumunda Nâmzedin (Nişanın) Bozulması ve Sonuçları: Konya Örneği

İçkale Mahallesi'nden es-Seyyid Mustafa bin es-Seyyid Hasan ile zevcesi Satı bint-i Haydar ¹³⁶	İsmihân bint-i Molla Mehmed	2 gömlek, 1 don, 1 uçkur, 3 adet çenber, 1 yemeni, 1 tas, 1 makreme, 1 serpuş, yarım guruş kıymetli bir parça sandal ve 15 para	2 guruş
Bınârî Mahallesi'nden Mehmed bin Ali Beg'in vekili Molla Mehmed bin Hâcî İbrahim ¹³⁷	Ferhûniye Mahallesi'nden Fatma bint-i Mehmed	10 guruş nakd, 2 kilim, 1 el ibrığı, 2 sahan, 1 sepet sanduk, kahve tepsisi, 1 sepaye ve tennür demürü	Verilenin tamamı
Dinkeş Mahallesi'nden Mehmed bin Ebûbekir ¹³⁸	Göçü karyesinden Halil bin Veli ve kebire kızı Âlime nâm bîkr-i bâliğa	8 guruş	Verilenin tamamı
Şeyh Âlimân Mahallesi'nden Ali bin İvaz Beşe ¹³⁹	Aynı mahalleden Fatma bint-i Veli Beşe nâm bîkr-i bâliğa	1 ayine, 1 zibunluk sandal ve 11 guruş	Verilenin tamamı
Begşehri Kazâsı Sarıköy karyesinden Mustafa Beşe ibn Receb Beşe ¹⁴⁰	Konya Kazâsı Başara karyesinden Fatma bint-i Hüseyin nâm bîkr-i bâliğa	Bir mikdâr buğday	2 guruş

2- Kızın Başkası İle Yapacağı Evliliğe Erkeğin Engel Olması

Sicillerde, nâmzedin bozulmasından sonra ortaya çıkan anlaşmazlıklar arasında, eşyalar hakkındaki tartışmalardan başka, erkeğin, ayrılmış olduğu kızın bir başkası ile nişanlanmasına veya evlenmesine karşı çıkması da oldukça sık görülen olaylardandır. Ayrılmış olduğu veya ayrılacağı nâmzedlisini dava edenlerin büyük ekseriyetini kızlar teşkil etmektedir. Bir başkasıyla evlenmek isteyen kız, çoğunlukla ayrılmak istediği nâmzedlisinin engeliyle karşılaşmaktadır. Bunun üzerine mahkemeye mürâcaat eden kız, eski nâmzedlisi ile aralarında akd-ı nikâh olmadığı gibi kendisi ile nikâha rızâsının da bulunmadığını, bir başkası ile evlenmek istediğini, fakat nâmzedlisinin bu evliliğe mâni olduğunu ve men edilmesini istiyordu. Mahkeme, olayın mâhiyeti hakkında karşı tarafın görüşünü de aldıktan sonra, genellikle erkeği, kızın yapacağı yeni evliliğe mâni olmamasını yolunda uyarmakta ve kıza da istediği ile evlenebilme husûsunda izin vermekteydi¹⁴¹.

Yalnızca kızların değil, erkeklerin de mahkemeye gelerek ayrıldıkları nişanlılarını dava ettikleri görülmektedir. Çirkâb Mahallesi'nden Mehmed Ağa ibn Sâlih, Kaymak Ahmed Mahallesi'nden Ayşe bint-i Abdullah'ın vekili Ahmed Ağa'yı dava edip, "*Ayşe 3 aydan beri benim nâmzedlim olmağa istinkâh murâd*

¹³⁶ KŞS 49 / 117-3 (15 Rebî'ül-evvel 1136 / 13 Aralık 1723).

¹³⁷ KŞS 49 / 137-5 (12 Rebî'ül-âhîr 1136 / 9 Ocak 1724).

¹³⁸ KŞS 50 / 122-3 (18 Zî'l-ka'de 1138 / 18 Temmuz 1726).

¹³⁹ KŞS 50 / 158-3 (2 Ramazân 1138 / 4 Mayıs 1726).

¹⁴⁰ KŞS 50 / 254-2 (18 Cemâziye'l-evvel 1139 / 11 Ocak 1727).

¹⁴¹ KŞS 40 / 103-1 (19 Şevvâl 1114 / 8 Mart 1703). Buna benzer misâlleri artırmak mümkündür. Meselâ KŞS 46 / 89-4; KŞS 46 / 108-3; KŞS 49 / 49-1; KŞS 49 / 72-5, KŞS 50 / 19-3; KŞS 50 / 198-3; KŞS 40 / 106-3 numaralı belgelerdeki kızlar bir başkası ile evlenmek istediklerinde, nâmzedlilerinin kendilerine mâni oldukları gerekçesiyle dava etmişler ve aralarında nikah akdi olmadığı için damat adaylarının hepsi engel olmaktan men edilmişlerdir.

eylediğimde imtinâ' eder su'âl olunsun" deyince, vekîl Ahmed Ağa nâmzedi kabul edip, lâkin nikâh olmadığını ve bu sebeple de Ayşe'nin nefsinin Mehmed Ağa'ya tezvîce kat'a rızâsı bulunmadığını bildirmiştir. Hattâ Ayşe'nin kendisine "*sen benim vekîlim olup nefsimi 1 Arab câriye ve 1 çift altun bilezik ve ikişer kat libâs ve 1 hamam rabtı mehr-i mu'accel ve 40.000 akçe mehr-i mü'accel tesmiyesiyile işbu hâzır-ı bi'l-meclis Molla Ahmed bin el-Hâc İbrahim nâm kimesneye tezvîc ve akd-ı nikâh eyle*" dediğini söylemiştir. Davacı Mehmed Ağa, aralarında nikâh olmadığını kabul edince, itirâfı gereğince davadan men edilip Ayşe'nin nikâhı, sayılan mehr-i mu'accel ve mü'accel karşılığında Molla Ahmed bin el-Hâc İbrahim ile kıyılmıştır¹⁴². Burada dikkati çeken husûs, Ayşe'ye mehir olarak verilenlerdir. Mehr-i mu'accel olarak genellikle giyecek eşyası, mü'accel olarak da para verildiği görülmektedir. Bunun yanında mu'accel olarak verilen Arab câriye de dikkat çekicidir. Bu dönemde bir câriyenin, en azından, 100-150 gurusu ettiği¹⁴³ düşünlürse, Ayşe'nin mehr-i mu'acceli olarak ödenen meblağın hiç de öyle küçümsenecek bir rakam olmadığı ortaya çıkar. Ayrıca mü'accel olarak tespit edilen rakam da oldukça yüksektir. Ayşe'nin evlenmeyi kabul ettiği Ahmed'in "*Molla*" olduğu da gözden ırak tutulmamalıdır. Bu da Ayşe'nin halktan biri ile evlenmeyip, en azından ilmiyeden biri ile evlendiğini ortaya koymaktadır. Bütün bunlar onun mehirlerinin neden bu kadar yüksek olduğunu açıklamaktadır.

Dehüdâ Mahallesi'nden Mustafa bin Osman'ın, nâmzedlisi Ümmühânî bint-i Veli Beg bir başkası ile evlenmek isteyince, ona mâni olmasının sebebi ise çok daha farklıdır. Mustafa, daha önce Ümmühânî'ye nâmzed ettiğiinde, Ümmühânî'nin kendisine hitâb ederek "*ben sana varırım deyüp ben dabî seni alırım dedim bu vecible menkûbam olmuşdur*" diye mâni olduğunu söylemesi üzerine, Mustafa'nın açıkladığı şekilde nikâh akdinin mümkün olamayacağı bildirilmiş ve bu sebeple, Mustafa'nın davası reddedilmiştir¹⁴⁴.

Bir başkası ile evlenmek isteyen nâmzedlisine vermiş olduğu eşya ve paraları geri almak için mâni olan erkekler de vardı¹⁴⁵. Bütün bunların yanında nişanlısının kendisinden habersiz bir başkasıyla evlenmesi üzerine, yeni damadı dava eden, ancak buna kânûnî olarak hakkı olmadığı gerekçesiyle davadan men edilenlere¹⁴⁶; yeni nişanlısının eski nişanlıyı evlenmelerine mâni olduğu gerekçesiyle dava etmesine¹⁴⁷; aralarında anlaşmazlık çıkan her iki damat adayını reddeden kızlara¹⁴⁸; nişanlısının bir başkası ile evlenmesi üzerine artık onda alâkası kalmadığını tescil ettirenlere¹⁴⁹; aralarında nikâh akdi bulunmamasına

¹⁴² KŞS 49 / 113-2 (16 Rebi'ül-evvel 1136 / 14 Aralık 1723).

¹⁴³ Köle ve câriye fiyatları hakkında bkz. İzzet Sak, *Şer'iye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler (17. ve 18. Yüzyıllar)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1992, s.196-206.

¹⁴⁴ KŞS 44 / 25-3 (9 Safer 1122 / 9 Nisan 1710).

¹⁴⁵ KŞS 39 / 118-2; KŞS 46 / 101-2; KŞS 40 / 201-1; KŞS 42 / 107-2; KŞS 50 / 57-3;

¹⁴⁶ KŞS 49 / 71-4 (27 Muharrem 1136 / 27 Ekim 1723).

¹⁴⁷ KŞS 43 / 210-1, 21 Zî'l-ka'de 1119 / 13 Şubat 1708).

¹⁴⁸ KŞS 50 / 156-2 (9 Zî'l-hicce 1138 / 8 Ağustos 1726).

¹⁴⁹ KŞS 49 / 235-4 (27 Şa'bân 1126 / 7 Eylül 1714).

rağmen, nişanlısı için nikâhlımdır diyerek dava açan, fakat sonradan bu davasından ferâgat edenlere¹⁵⁰ de rastlanmaktadır.

D- Gayr-i Müslimler Arasında Nâmzed Uygulamaları

Nâmzed âdeti, Müslüman teba arasında olduğu gibi, Osmanlı tebası olan gayr-i müslim vatandaşlar arasında da oldukça yaygındı. Bilindiği gibi zimmî teba, âile hukûku açısından kendi dinî cemaatlerinin hukûkuna tâbidir. Buna rağmen, bazen İslâm âile hukûkunun ortaya koymuş olduğu hükümleri ve İslâm toplumu arasında yaygın olarak uygulanan gelenekleri tercih ettikleri görülmektedir. Bu ise Müslüman bir toplum içerisinde yaşayan gayr-i Müslimlerin o toplumun gelenek, görenek ve hukûkundan nasıl etkilendiğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Gayr-i Müslimler arasında İslâm hukûkunun evlenme ve boşanma prensiplerinin uygulanmasının yanı sıra¹⁵¹, evliliğe ilk adım olarak kabul edilen nâmzed âdet ve geleneğinin de yaygın olduğu görülmektedir. Nâmzed uygulamaları ile ilgili olarak Konya’da yaşayan zimmîlerin mahkemeye intikâl etmiş değişik konuları içeren ilginç kayıtları mevcuttur.

Nâmzed belgelerinin, genellikle, bir anlaşmazlık sonucu mahkemeye mürâcaat eden kimseler tarafından tescil ettirilen belgeler olduğu daha önce belirtilmişti. Ancak, Konya’da yaşayan zimmîler tarafından tescil ettirilen bazı belgelerden, nâmzedin, her zaman ayrılma ile sonuçlanmayacağı, aksine, nikâhla son bulabileceğini gösteren misâller de vardır. Meselâ Mihmândâr Mahallesi’nden olup 20 yaşına girdiğini söyleyen Penbak bint-i Andon nâm bîkr-i bâliğa ve nasrâniye mahkemede, nâmzedlisi olan Hacetor veled-i Müyesser nâm zimmî huzurunda, “*Merkûm Hacetor zimmî benim bundan akdem nâmzeddim olmağla hâlâ üçer kat melbûsât ve 1 sîm kuşak mebr-i mu’accel ve beyyimizde ma’lûm mebr-i mü’accel ile âyîn-i bâtulamız üzere nefsimi tevâfıce izîn verdim*” demesi üzerine, Penbak’ın sözlerini Hacetor tasdik etmiş ve evlilikleri tescil edilmiştir¹⁵². Hacetor ile Penbak’ın nikâhlarında dikkâti çeken husûs, nikâh kıyılırken İslâm âile hukûkunun getirmiş olduğu hükümlerden biri olan mehir prensibinin uygulanmış olmasıdır. Penbak’ın mebr-i mu’acceli 3 kat giyecek ile 1 sîm kuşak, mebr-i mü’acceli de kendi aralarında miktarı tespît edilmiş paradan oluşmaktadır. Mehir İslâm geleneklerine göre tespît edilmesine rağmen, evlenme töreni yine de kendi “*âyîn-i bâtulaları*” ve geleneklerine göre yapılmıştır.

Aynedâr Mahallesi’nden olup zimmî iken adı Erkil olan ve şeref-i İslâm ile müşerref olduktan sonra Mehmed ismini alan kimsenin davası da oldukça ilgi çekicidir. Mehmed, Mihmândâr Mahallesi’nden Satı bint-i Ohan nâm bîkr-i bâliğa ve nasrâniyeyi, “*Satı ile beynimizde âyîn-i bâtulamız üzere aked cârî olmayup lâkin târîh-i kitâbdan 2 sene mukaddem nâmzed edüp işbu mu’âyene olunan 1 top ketân bezî, 4*

¹⁵⁰ KŞS 45 / 154-2 (9 Muharrem 1127 / 15 Ocak 1715).

¹⁵¹ Meselâ zimmîler arasında karşılıklı anlaşma ile boşanma husûsunda bilgi için bkz. İzzet Sak-Alaaddin Aköz, “Osmanlı Toplumunda Evliliğin Karşılıklı Anlaşma İle Sona Erdirilmesi: Muhâla’â”, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı: 15, Bahar 2004, Konya 2004, s.123.

¹⁵² KŞS 45 / 47-4 (3 Şa’bân 1126 / 14 Ağustos 1714).

çenber, 1 el makremesi, 2 el vele, 1 iri poşu, 1 altun batem, 2 miskâl gülâbdân, 50 dirhem elvân ipek ve 1 çift boğçayı def ve teslim eylemişidim hâlâ şeref-i İslâm ile müşerref oldum mezbûre Satı ben dabî İslâm'a gelirim beni tezevvüc eylesün demiş iken hâlâ tezevvüc murâd eylediğimde tezevvüden ibâ eder su'âl olunup mezbûre Satı nâm biker-i bâliğanın takrîri tabrîr ve mûcib-i şer'îsi icrâ olunması matlûbumdur" diye dava edince, Satı cevâbında, Mehmed'e nâmzed olduğunu kabul etmiş, lâkin âyîn-i bâtilaları üzere aralarında nikâh olmamakla "fâ'ile-i muhtâreyim nefsimi dilediğim kimesneye tezevvüc ederim merkûm Mehmed'e tezevvüc rızâm yoktur ve İslâm'ı dabî kabûl eylemem medfû'u olup işbu mu'âyene olunan sâlifü'z-zîker eşyâyı dabî abz eylesün" diyerek Mehmed'i reddetmiştir. Dava sonunda, Mehmed sözü edilen eşyaları tamâmen geri almış, Satı'ya da nefsinin dilediği kimseye tezevvüc izin verilmiştir¹⁵³.

Nâmzed belgelerinin sicillereki varlığının başlıca sebebi olan nâmzedliler arasındaki anlaşmazlıklar ve ayrılıklar, zimmîler arasında da oldukça sıkça görülen hâdiselerdendir. Bu konuda, nâmzedlisinden hiçbir karşılık almadan ayrıldığını söyleyenler¹⁵⁴ olduğu gibi, nâmzed esnâsında verdiği parayı geri alıp nâmzedden vazgeçtiğini tescil ettirenler de bulunmaktadır¹⁵⁵. Bunların yanında nâmzedlisinin melbûsâtını görmeye iktidârı olmadığını ifade edip nâmzed sırasında verdiği eşya ve paraları geri alarak ayrılanlara da rastlanılmaktadır. Eflâtûn Mahallesi'nden Kaplan veled-i Arslan nâm zimmî bunlardan biridir. Kaplan, nâmzedlisi olan Maryem bint-i Eci nâm biker-i bâliğa ve nasrâniyenin vekili ve velisi olan babası Eci veled-i Minâyil huzûrunda, "Târîh-i kitâbdan 3 sene mukaddem mezbûre Maryem nasrâniyeye nâmzed eylemişidim lâkin âyîn-i bâtilamız üzere beynimizde akd câri olmamağla hâlâ melbûsâtını görmeye iktidârım dabî olmamağın hîn-i nâmzedde medfû'um olan 1 çift altun küpe ve 29 guruş nakdi müvekkile-i mezbûre Maryem'in babası ve velisi olan merkûm Eci yedinden bi't-temâm abz ve kabz eyledim müvekkile-i mezbûre Maryem nefsinin dilediği kimesneye tezevvüc eylesün hak ve alâkam yoktur" demiştir¹⁵⁶.

İçkale Mahallesi'nden Arslan veled-i Yovan nâm zimmî ise kaynanası Esmâ bint-i Arslan nâm nasrâniyeyi dava ederek, "Târîh-i kitâbdan 4 sene mukaddem mezbûre Esmâ kızı Meryem nâm nasrâniyeyi bana nâmzed ve akd-ı nikâh eyledikde başlık alvereyim deyu 8 guruşu alıp başlık dabî almadı su'âl olunup meblağ-ı mezbûr alverilmesi matlûbumdur" deyince, Esmâ cevâbında "terbiye babâ nâmıyla aldım başlık alvereyim deyu almadım" diyerek Arslan'ın iddialarını inkâr etmiştir. Bunun üzerine

¹⁵³ KŞS 44 / 62-2 (9 Rebî'ü'l-evvel 1122 / 8 Mayıs 1710).

¹⁵⁴ Eflâtûn Mahallesi'nden Fânûs veled-i Koca nâm zimmî, Mihmandâr Mahallesi'nden Ma'rûfe bint-i Tâder nâm biker-i bâliğanın vekili karındaşı Artûn veled-i Tâder mahzarında ikrâr edip, "6 ay mukaddem Ma'rûfe'ye nâmzed edüp hîn-i nâmzedden bu âna gelince nikâh olmayup biri birimize medfû'umuz dabî olmamağla nâmzedde müte'allık da'râdan Ma'rûfe'nin zimmetini ibrâ eyledim nefsinin dilediği kimesneye tezevvüc eylesün" demiştir. (KŞS 49 / 259-2, 28 Ramazân 1136 / 20 Haziran 1724).

¹⁵⁵ Eflâtûn Mahallesi'nden Kösten veled-i Ayvaz nâm zimmî, Bağdâd bint-i Yovan nâm nasrâniye huzurunda, "Bundan akdem Bağdâd Hatun'a nâmzed edüp lâkin âyîn-i bâtilamız üzere beynimizde tezevvüc ve tezevvüc câri olmamışidi hîn-i nâmzedde Bağdâd Hatun'a medfû'um olan 20 guruşu hâlâ yedinden alup kabz eyledim nâmzed ve medfû'um olan 20 guruşu dâvasından mezbûr nasrâniyenin zimmetini ibrâ eyledim nefsinin dilediği kimesneye tezevvüc eylesün" dediği tescil edilmiştir. (KŞS 44 / 133-3, 17 Cemâziye'l-evvel 1122 / 14 Temmuz 1710).

¹⁵⁶ KŞS 45 / 160-1 (13 Muharrem 1127 / 19 Ocak 1715).

Arslan'dan sözlerini ispatlayacak şahid istenmiş, ancak şahid bulmakta acz gösterince davasından ferâgat etmek zorunda kalmış ve kaynanası Esmâ'nın zimmetini ibrâ etmiştir¹⁵⁷.

Aslen, Rum-ili Vilâyeti'nde bulunan Rusçuk kasabasından olup hâlâ ticâret maksadıyla Konya'da misâfir olarak bulunan Yovan veled-i Yovan nâm zımmî de mahkemede, Köstendil veled-i Beğli nâm zımmîyi dava ederek, “*Köstendil sulbiye kızî bâzır-ı bi'l-meclîs Desbina nâm biker-i bâliğayı bana va'ad ediip âyîn-i bâtılamız üzere nâmzed olunmuşiken hâlâ bâzır-ı bi'l-meclîs Sanân veled-i Dinkâr nâm zımmîye tezvîc sadedindedir su'âl olunsun*” deyince, Köstendil cevâbında, “*ben bundan akdem kızım mezâureyi âyîn-i bâtılamız üzere Yovan zımmîye akd ve tezvîc itmeyüp tarafından nâmzed haberi geldikde kızım mezâüre dabî rızâ vermemekle bâzır-ı bi'l-meclîs merkûm Sanân'a kızım mezâürenin rızâsıyla tezvîc murâd eyledim*” demiştir. Durum mahkemede hazır bulunan Desbina'ya da sorulduğunda “*Yovan'a tezvîce izin vermedim ba'de'l-yevm dabî rızâm yokdur velâkin mezâür Sanân'a izin verdim*” deyince, Yovan davadan men edilmiştir¹⁵⁸.

İçkale Mahallesi'nden Sergiz veled-i İbrahim nâm zımmî ise, kılıççılık sanatını öğrenmek üzere yanına durduğu kılıççı tâifesinden Diyarbakirli Murât veled-i Karabet nâm zımmî ile Konya'da bir müddet çalıştıktan sonra, birlikte Diyarbakir'e gitmişler ve onun yanında 9 sene çalışmıştır. Bu süre içerisinde Sergis, ustası Murât'dan kendisi için nikâhla bir kız alvermesini istemiş ve ustası da Diyarbakir Kale Mahallesi sâkinelerinden Meyrem bint-i Bogos nâm zimmiyenin kızını ona nâmzed edivermiştir. Ancak daha evlenmeden Sergis tekrar Konya'ya dönünce, kendisine, bundan sonra yeniden Diyarbakir'e varup kız ile evlenip evlenmeyeceği sorulduğunda, geri gidemeyeceğini, hattâ nâmzedden ferâgat ettiğini ve kızın dilediği kimse ile evlenebileceğini söylemiştir¹⁵⁹.

SONUÇ

İslâm-Osmanlı hukûkunda nâmzed hakkında bir düzenleme yapılmamıştır. Bu sebeple, Osmanlı toplumunda erkek ve kız arasında nâmzed yapıldığının tescil ettirilmesine gerek yoktu. Ancak Osmanlı mahkemelerinin -bu arada da, bu çalışmanın kaynağını teşkil eden Konya mahkemelerinin- kayıtlarında, nâmzed ile ilgili pek çok kayıt bulunmaktadır. Bunun da sebebi, nâmzedli olan kız ve erkeğin birbiri ile evlenmek istememesi sonucunda, nâmzedi bozmaları ve bu sırada ortaya çıkan tartışmaları mahkemeye taşınmalarıydı. Bu tartışmaları hem kız tarafı, hem de erkek tarafı mahkemeye götürabiliyordu. Kız tarafının mahkemeye mürâcaatının başlıca sebebi, nişanın bozulmasından sonra kızın bir başkası ile evlenmek istemesi üzerine eski nişanlısının buna mâni olması iken, erkek tarafı da nişanlı oldukları hâlde, kızın nikâha yanaşmadığını söyleyerek mahkemeye mürâcaat ediyordu. Fakat kızın nişanlısı ile değil de, bir başkası ile evlenmek istediğini söylemesi üzerine, erkek tarafı mahkemeyi kaybediyordu.

¹⁵⁷ KŞS 45 / 154-3 (8 Muharrem 1127 / 14 Ocak 1715).

¹⁵⁸ KŞS 40 / 75-2 (16 Ramazân 1114 / 3 Şubat 1703).

¹⁵⁹ KŞS 47 / 203-4 (9 Safer 1129 / 23 Ocak 1717).

Bunun yanında, nâmzed sürecinde tarafların çeşitli adlar altında birbirilerine vermiş oldukları hediyeler hakkındaki anlaşmazlıklar da, kız ve erkeğin mahkemeye gitmelerine sebep oluyordu. Hanefi hukukunun tatbik edildiği Osmanlı Devleti'nde nişanlıların birbirine verdiği hediyeler hakkında hibe hükümleri cârî idi. Nişan bozulduğunda hediyeler aynen duruyorsa geri alınabiliyor, eğer zâyî olmuş, tüketilmiş ya da bir değişikliğe uğramışsa, verilmiş olan bu hediyeler tazmîn ettirilemiyordu. Tarafları mahkemeye düşüren en önemli olay bu mallar üzerindeki anlaşmazlıklardı. Genellikle verilen hediyeler giyecek eşyaları olmakla birlikte, bunlar arasında yiyecekler de vardı. Bilhassa erkek tarafının vermiş olduğu helva dikkati çekmektedir. Ancak helva yenilecek cinsinden olduğu için geri alınması şer'an mümkün değildi. Taraflar nâmzed sürecinde vermiş oldukları şeyleri tamamıyla alamasalar da, karşılığında birbirilerinden bazı eşya ve bir miktar para alarak anlaşma yoluna gidiyorlardı. Sadece fakir halk arasında değil, zengin ve ileri gelen kimseler arasında da nâmzedle ilgili anlaşmazlıklar çıktığı ve bu anlaşmazlıkların mahkemelere intikal ettiği görülmektedir. Ayrıca, Müslüman Osmanlı tebası arasında canlı bir âdet ve gelenek olarak yaşayan nâmzed, zimmîler arasında da yaygın bir şekilde uygulanıyordu.

KAYNAKLAR

1-Konya Şer'îye Sicilleri

10, 11, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49 ve 50 numaralı siciller.

2-Diğer Kaynaklar

ABACI, Nurcan, **Bursa Şehri'nde Osmanlı Hukuku'nun Uygulanması (17. Yüzyıl)**, Ankara 2001.

AYDIN, M. Âkif, **İslâm-Osmanlı Aile Hukuku**, İstanbul 1985.

BİLMEN, Ömer Nasuhi, **Hukukî İslamiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu**, C.II, İstanbul 1950.

CİN, Halil, **İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme**, Konya 1988.

_____ - Gül Akyılmaz, **Türk Hukuk Tarihi**, Konya 2003.

ÇATALCALI Ali Efendi bin Muhammed, **Fetâvâ-yı Ali Efendi**, C.I, İstanbul 1311.

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, **Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Fetvâları Işığında 16. Asır Türk Hayatı**, İstanbul 1983.

ERTEN, Hayri, **Konya Şer'îye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII. Yüzyıl İlk Yarısı)**, Ankara 2001.

IMBER, Colin, "Kadınlar, Evlilik ve Mülkiyet: Yenişehirli Abdullah'ın Behcetü'l-Fetâvâ'sında Mehr", **Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları**, (Editör: Madeline C. Zilfi), (Çev: Nemciye Alpay), İstanbul 2000, s.77-100.

İPÇİOĞLU, Mehmet, **Konya Şer'îye Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi**, Ankara 2001.

KARAMAN, Hayrettin, **Mukayeseli İslâm Hukuku**, C.1, İstanbul 1999.

- MENTEŞ-ZÂDE Abdurrahim Efendi, **Fetâvâ-yı Abdurrahim Efendi**, C.I, Dersaadet 1243.
- MU'ALLİM Nâci, **Lügat-ı Nâci**, İstanbul 1978.
- ORTAYLI, İlber, **Osmanlı Toplumunda Aile**, İstanbul 2000.
- _____, "Anadolu'da XVI. Yüzyılda Evlilik İlişkileri Üzerine Bazı Gözlemler", **Osmanlı Araştırmaları**, I, İstanbul 1980, s.33-40.
- PAKALIN, M. Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.II, İstanbul 1983.
- PİERCE, Leslie, **Ahlak Oyunları 1540-1541 Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet**, İstanbul 2005.
- SAK, İzzet, **Şer'îye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler (17. ve 18. Yüzyıllar)**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1992.
- _____-Alaaddin Aköz, "Osmanlı Toplumunda Evliliğin Karşılıklı Anlaşma İle Sona Erdirilmesi: Muhâla'a", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 15, Bahar 2004, Konya 2004, s.91-140.
- ŞEMSEDDİN Sâmi, **Kâmûs-ı Türkî**, Dersa'âdet 1317.
- TÜRK DİL KURUMU, **Tarama Sözlüğü**, C.V, Ankara 1971.
- ZUHAYLÎ, Vehbe, **İslâm Fıkı Ansiklopedisi** (Çev: Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, H. Fehmi Ulus, Abdurrahim Ural, Yunus Vehbi Yavuz, Nurettin Yıldız), C.9, İstanbul 1994.